గీ. ధర భరద్వాజ మౌని గోత్ర ప్రభువుఁడు
ప్రియ గుణుఁ డగు కే. య౯. కేసరికి నొసంగు
నాయురారోగ్య విభవంబు లలఘుగతిని
ఆశ్రితావనమూర్తి నారాయణుండు.

ఇందు వచ్చు పాత్రలు

సంవరణుఁడు - కథానాయకుఁడు.

విదూషకుఁడు - రాజు వేడుక చెలికాఁడు.

వసుమిత్రుఁడు - మంత్రి.

వసిష్ఠుఁడు - పురోహితుఁడు.

కుశుఁడు - రాజకుమారుఁడు.

కంచుకి - అంతఃపుర పరిచారకుఁడు.

తాపసుడు - భృగుమహర్షి శిష్యుఁడు.

స్త్రీలు

తపతి - కథానాయిక

రంభా మేనకలు } చెలులు

ఇద్దఱు చేటులు.

కథాసారము

—* ప్రథమాంకము *—

హస్తిపురాధీశ్వరుఁడగు సంవరణ చక్రవర్తి యీ కథకు నాయకుఁడు. అతఁడు దనతొలి భార్యయగు సాల్వరాజ పుత్రియందు సంతానము గానక, యామెనొక వ్రతనియమమున నుద్యానమున నుంచును. అంతఁ గలలో నాతని కొక రేయి, సూర్యుఁడగపడి, యెన్నివ్రతములు గావించినను సాల్వరాజు పుత్రియందు సంతానప్రాప్తి లేదని యానతిచ్చెను. ఆ యుదయముననే దేవిని వ్రతము మాన్పించి, విదూషకునితోఁ గూడి తానుద్యానమున విహరింపఁబోవు వారికచ్చట నొక మరకత శిలాతలముపైఁ గొన్నియడుగుజాడ లగపడుటయు, పిదపఁ బైనుండి యొకకర్ణపూరము రాలుటయు, గని, యచ్చటికి దేవ కామిను లెవ్వరో వచ్చియుండురని కొన్నిగురుతులచే రాజుకనిపెట్టి మన్మథ పరితాపమునకగ్గమగును.

—* ద్వితీయాంకము. *—

రంభామేనకలు, సూర్యపుత్రియుఁ దమకు యజమానురాలునగు తపతి యను కన్నెంగూర్చి ముచ్చటించుకొనుచుఁ, దపతి నారదునిచే సంవరణుని రూప శౌర్యగుణములను విని యాతనిపై బద్ధానురాగయయ్యె, యాతనిఁ జూడఁ గోరి మేనకతోఁ గలిసి, సంవరణుని యుద్యానమునకు వచ్చుటయు, అపుడు మేనక తపతి కర్ణపూరమున మన్మథగాధాతురములు కొన్ని లిఖించి యాతని ముందు వైచుటయు, మున్నగు కథాభాగమును వెల్లడింతురు.

పిదప రాజు వేటకై హిమవత్పర్వత కాననమ్ములకేగును. తపతియు నచ్చట నొకశిలామండపమున సంవరణునిఁ గూర్చి పరితపించుచుండును. రాజు ప్రక్కనుండి విని సంతసిల్లును.

సూర్యాస్తమయమగుటచే నందఱు నిష్క్రమింతురు.

—* తృతీయాంకము. *—

రాజేంద్రుఁడా మంటపముననే తపతికై పరితపించుచు విదూషకునిచే శిశిరోపచారములందుచు పరితాపభరంబునఁ దుదకు మూర్ఛిల్లెను. తపతిమార్గము నుండి యిదంతయును జూచుచుండి, పరుగునవచ్చి, రాజును స్పృశింప నాతఁడు మూర్ఛదేరి, యామెంబట్టుకొనఁబోవ సఖులడ్డమై, సూర్యునారాధించి యామెంబడయుమని తపతితో నంతర్ధానమందుదురు. రాజునట్లే కావించి, తపతిం బెండ్లాడి సుఖంబున నాయరణ్యముననే కాలము గడపుచుండెను.

—* చతుర్థాంకము. *—

పూర్వమొక యుద్ధమున సంవరణునిచేఁ దనపుత్రుల మువ్వురను గోల్పోయిన యొక రాక్షసి మోహినికయనునది, మాయలచే రాజుల నెట్లయినఁ జంపి పగదీర్చుకొనఁగోరి, యొక ఛత్రంబన్ని రాజునంగీకారము వడసి యొక విమానమున సాయంతనవేళ నాతనిఁ గొంపోవునట్లు, నియమించికొని పోవును. భృగుమహర్షి యావిషయము లెఱింగి తన మంత్రప్రభావంబున నా రాక్షసిని దూరముగఁదోలి, రాజునకా ఛత్రము నొసంగించి, ఋషికుల శరణ్యుఁడగు నారాజచంద్రునిఁ గాపాడును.

—* పంచమాంకము. *—

రాజు చిరకాలము లేనందున నరాజకమయి సంవరణు రాజ్యమంతయు, దుర్భిక్షపీడితమై, రిపుజనమ్ముల వశమ్ముగానున్నతరిని, మంత్రి మిక్కిలియుఁ జింతించి సంవరణుని వెదకికొనుచు, నరణ్యములకు వచ్చును సంవరణుఁడు దపతియందలి యనురాగముచే పురికేఁగ నిచ్ఛగింపకున్నాఁడని గ్రహించి, వారికిద్దరకెట్లయిన యెడబాటు గల్పింపనెంచి, యొకరేయి వారిద్దఱు నిద్రించుతరిని, సారథి రహస్యముగ గర్భవతియగు తపతిని యామెయక్కయగు సావిత్రికడకుఁ జేర్పించును. అంత తపతి యచ్చట సూర్యకల్పిత సమాశ్రమమ్మున నొడలెఱుంగకయే పుత్రునిఁ బ్రసవించెను. సూర్యుఁడా కొమరు

వెంటనే తనలోకమునకుఁ గొంపోయి పెంచుచుండెను. ఇచ్చట సంవరణుఁడు తపతింగానక యున్మత్తుఁడై కాననముల గ్రుమ్మరువేళ సమయము కనిపెట్టి మంత్రివిదూషకు లిరువురును సమీపించి, శత్రువుల దుండగముల నుగ్గడించి యాతనికిఁ గోపముం బుట్టించి, సూర్యదత్తమగు రథమున నాకాశవీథిని పురంబునకుఁ గొంపోవుదురు.

—* షష్ఠాంకము. *—

రాజు, శత్రువుల జయించి ప్రజల కష్టములడంచి, సుఖించుచుండి, తపతిం దలంచి పరితపించుచుండ, నచ్చట దపతియుఁ రాజునకయి పరితపించుచు, తనయాజ్ఞలేనిదే పతిని దర్శింపరాదనిన జనకుని శాసనమున నేసేయునదిలేక మారువేసమున సౌధాగ్రముననున్న రాజుకడకు వచ్చును. అంత మగల మోహినిక కొన్ని కుట్రలు కల్పించి, వారినెల్ల నేకకాలమున నంతమొందించు సమయమున సూర్యలోకమునుండి సంవరణపుత్రుఁడగు కురునితోఁగూడ వసిష్ఠుడరుదెంచి, కుమారు నర్పించి, మోహినిక మాయలన్నియు వెల్లడించి, కుమారి బంధితయైన మోహినికను విడిపించును. ఇంతలో తపతియు రాజును నొండొరుల గలసియుండునట్లు సూర్యుఁడు మరల ననుగ్రహించి పారితోషికము వస్త్రాభరణములుఁ బుత్తెంచును. అందరుఁగలసి సుఖింతురు. ఈ కథ భారతము నాది పర్వములోనిది. ఈ నాటకమున నతి మార్పులొందినవి.

పీఠిక.

నేను 1917 సంవత్సరము సెప్టెంబరు నెలయందు గర్నూలు పురమున కొక పనిమీదఁ బోయియుంటిని. అచ్చట బ్రహ్మశ్రీ ఇంద్రగంటి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారికిని నాకును నూతనముగ మైత్రిసంప్రాప్తమయ్యె. పిమ్మట వా రొకనాఁడు గీర్వాణవాణీ నున్న తపతీసంవరణనాటకము నాకుఁ జూపి దాని నాంధ్రీకరించుటకు నన్నుఁ బ్రోత్సాహ పరచిరి. అంతట నే నాపనికిఁ గడంగి యచ్చట నే సుమా రిరువది రోజులలోఁ బ్రథమాంకము ముగించితిని. అనంతరము ప్రస్తుతము నాకు నివాసభూమియగు కృష్ణామండలము నందలి కోవూరునకేఁగి యచ్చట నా ప్రాణసఖుఁడా జాజాల చలమయ్యశాస్త్రి నాకనేక విధముల సహాయమొనర్చి నన్ను బ్రోత్సాహపఱుప 1918 సంవత్సరము జనవరి నెల నాటికి గ్రంథమంతయుఁ బూర్ణముగ నాంధ్రీకరించితిని. జూలై నెలలో నాంగ్లవిద్యాభ్యాసమునకై నేను చెన్నపురికి వచ్చితిని. అప్పుడు నా మిత్రు లనేకు లీగ్రంథముం జూచి చాల బాగుగ నున్నదని ప్రశంసించి ముద్రణమునకై నన్నుఁ బ్రేరేపించిరి. కాని నాకిది ప్రథమప్రయత్న మగుటంజేసి దోషయుక్తమై యుండు నని యెంచి యింత శీఘ్రకాలమున ముద్రింపించుట కిష్ట పడకుంటిని. అనంతరము నేనీ పొత్తమును గొందఱు పండితులకుఁ జూపఁగా వారు మంచి అభిప్రాయముల నిచ్చిరి. అంత నేనీపొత్తమును ముద్రింపఁ దలంచి యుండ, డాక్టర్. కే. యన్. కేసరిగారు నా యుద్యమమునకుం దోడ్పడి ముద్రణమున కగు వ్యయము లన్నియు భరించి నాకృతజ్ఞతకుం బాత్రులైరి. వేమూరు రామదాసు పంతులుంగారు, ఆంధ్రపత్రికా సంపాదకులగు నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు, బచ్చు వేంకటసుబ్బయ్య శ్రేష్ఠిగారును, సామి వేంకటాచలము శ్రేష్ఠిగారును వలయు కాగితముల నిప్పించి నన్ను సఫలమనోరథుని గావించి నందులకు వారికెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. గ్రంథరచన యందు నాకుఁ జాల దోడయి ముద్రణమునకు నన్ను మిక్కిలి ప్రేరేపించి నా మిత్రులు కేసరి, గురుమూర్తి శాస్త్రియు, బులుగుండ్ల నరసింహశాస్త్రియు నాకృతజ్ఞతకుఁ బాల్పడిరి. అచ్చటచ్చట నచ్యుతప్పు లుండవచ్చును. కాన రెండవ కూర్పున సవరించుకొనెదను.

పండితులు మన్నింపఁ బ్రార్థితులు

ఇట్లు,

కాకర్ల కొండలరావు.

23 జనవరి 1919.

అభిప్రాయములు.

బ్ర॥ శ్రీ॥ కాకర్ల కొండలరాయఁడు రచించిన "తపతీసంవరణ" మను నాంధ్రీకృత నాటకము నందందుఁ బఠించితిని. మిక్కిలి చక్కఁగఁ దెనిగింపఁబడినది. శైలి మనోహరమై పండిత పామర హృదయాహ్లాద కరమై యున్నది. భాష నిర్దుష్టమై శ్లాఘ్యమై యున్నది. ఇదియే వీరికిఁ బ్రథమ ప్రయత్నమని కవిత్వమొక్కొక్కచోఁ దెలుపుచున్నది. సమష్టిమీఁద ధార యున గళమై స్వతంత్రముగ రచితమైన గ్రంథమువలెఁ పఠనీయమై యున్నది. వీరి కవిత్వశిల్పమున నింకయు శ్రద్ధాభక్తులతోఁ బాటుపడెదరేని యుత్తమ కవులలోఁ జేరఁగలవా రగుదురు.

తిరువళిక్కేణి 25—1—19 } వావిలికొలను-సుబ్బరావు.

మ॥ రా॥ రా॥ కాకర్ల కొండలరావుగారిచే నాంధ్రీకరించబడిన "తపతీ సంవరణ" మనునాటక మంతయు నేను వింటిని. కొన్ని పద్యములను గద్యములను మూలముతోఁ బోల్చి చూచితిని. మూల మందలి యర్థమును, భావములును, భాషాంతరము నందుఁ జక్కఁగ బ్రతిఫలించినవి. మూలముతో సంబంధము లేకుండఁ జూచినను నాటకము ప్రదర్శనయోగ్యమనియుఁ బ్రేక్షకులకుఁ దప్పక యాహ్లాదముఁ గల్పించు నది యనియు నాయభిప్రాయము. ఈ గ్రంథకర్త భాషాసేవ యీవిధముగనే చేయుచుండినయెడలఁ గొలది కాలముననే మంచికవి యనియు నాటకకర్తయనియుఁ బేరుపొంద వచ్చును.

కే. వి లక్ష్మణరావు,
ఆంధ్రపత్రికానిలయము.

మ॥ కొండలరావుగారు వ్రాసిన తపతీసంవరణనాటకమును నేను కడు సంతసముతో తీరనితనివితో వదలజాలని కుతూహలముతో తదేకలగ్నమగు మానసముతోఁ జదివితిని. వీరి కవిత్వము మృదుమధురము. పద్యముల నడక ధాటి శ్లాఘనీయము. గీర్వాణభాషను రచించిన ప్రాచీనకవి హృదయమును వీరు తమయాంధ్రీకరణమునఁ జక్కఁగాఁ జూపఁ గలిగిరి. ఇట్టి ప్రశస్తమగు

నాటకము నాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ గానుకగా నిడిన కొండలరావుగా రాంధ్రుల కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులు.

వేమురుమూడి - శేషగిరిరావు.

సహాయసంపాదకుఁడు.

నీతిదాయకమై సదలంకార భూయిష్ఠమై సముచితపోషణా సంవిధానముచే నొప్పారునట్టి తపతీసంవరణ నాటకమును మహారాజశ్రీ కాకర్ల కొండలరాయ కవిగారు సంస్కృతమునుండి యర్థశేవాగ్ధాటితో మృదుమధుర శైలితో సలక్షణభాషతో నాంధ్రీకరించి యాంధ్రభాషామతల్లి కొక యమూల్యాభరణమును గానుకగా నొసంగిరి.

వీరికిదియే ప్రథమప్రయత్నమైనను మూలమునందలి భావాదిస్వారస్యాదుల నించుకేనియు వెలితిబడనీయక స్వతంత్రగ్రంథపద్ధతి ననుసరించి యున్నవి యున్నట్లింత మనోజ్ఞముగాఁ దెనిగించుటఁజూడ వీరిభాషాపరిశ్రమయుఁ గవిత్వతత్త్వనైపుణ్యము పాండిత్యము వెల్లడియగుచున్నది.

ఈ గ్రంథము చేతఁబూనికొనినచోఁ జదువరకుఁ జదువనిదే మనసున కెంపొనర్పదు. మఱియుఁ గదళీపాక విరాజితమై దనరారుటచే విద్వాంసులకు సామాన్యులకును నిరతిశయానందమును సమకూర్చుచు నున్నతభావ ప్రబోధకమై సంస్తుతిపాత్రమగు చున్నది.

ఈ గ్రంథము మూలమునందలి భావాదుల నించుకేనియు వెలితిబడకుండ స్వతంత్ర గ్రంథముగా నుండునట్లు మిక్కిలి రమణీయముగా రచియింపబడియుండుటచేఁ జదువరుల మనము నెంతయు నాకర్షించుచు వారినున్నతభావ ప్రబోధితులఁ గావించి మనసున కొక యపూర్వానందమును జనింపఁజేయుచున్నది. ఈగ్రంథకర్త కిదియే ప్రథమ ప్రయత్నమైనను భాషాంతరీకరణములలో నింత హృదయంగమముగా మనోజ్ఞముగా నిర్మింప సామర్థ్యము గలవారు మనదేశమున నరుదుగా గన్పించు చున్నారు. ఇట్టి రూపకములను జ్ఞానమార్జించుటయం దాసక్తిగల వారెల్లరుఁ జదివినచోఁ దదుపలబ్ధికి సందియ ముండదు మన దేశమునందలి కవులలోఁ బ్రాముఖ్యము వహింపఁగల శ్రీ కొండలరాయ కవిగారికి నా పరమదయాళుఁడగు నీశ్వరుఁడాయురారోగ్యైశ్వర్యముల నొసఁగి వారిచే నిట్టి భాషాసేవ నిరంతరముఁ జేయఁబడు నట్లనుగ్రహించుఁగాత!

భిషగ్వర - కైవ సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

ఓం

తపతీసంవరణము.

ప్రథమాంకము.

{ నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

సూత్ర—

చ. కలువలఱేనివంకయును గౌస్తుభముం సుధయుం గ్రమంబుమై
నలికము మోవి స్వేదమను వ్యాజమునందమసోదరిం దదం
గలతిక నూని పెండ్లితరిఁ గాంతుని కీయఁగ, దెచ్చిరోయనం
బొలుచు సుధాబ్ధికన్యపరిపూర్ణకృపామతి మిమ్ముఁ బ్రోచుతన్

(ఆలోచించి) అతివిస్తర మేల? నాకిపుడు సంప్రాప్తమైనయభ్యుదయ ప్రమోదాతిభారంబున మద్గృహిణియుం బాల్గొనుఁగాక. (తెరవంకఁజూచి) నటీ! యిటురమ్ము.

నటి—(ప్రవేశించి) ఆర్యా! యిదిగో! వచ్చితిని.

సూత్ర—ప్రియా! అపూర్వంబు నాదిరాజకథాసనాథంబును నగు తపతీ సంవరణ నాటకమందలి ప్రయోగామృతాంతరములగు నవరసంబులనుఁ బానము జేయఁగోరి యీ యార్యమిశ్రు లిట్టియుచిత ప్రయోగంబునకు నన్ను నియోగించి యున్నారు.

నటి—ఆర్యా! యీ నాటక మే కవిపుంగవునిచే రచియింపఁ బడియె?

సూత్ర—ఏని మకుటతటము పరమహంస పాదపంకేరుహపాంసుపటలపవిత్రీకృతమైనదో యేనికరకమలము గోత్రామరేంద్రదారిద్ర్యాంధకారంబునకు భానుతుల్యమైనదో యేనిముఖకమలమునుండి యాశ్చర్యమంజరీకథామధుద్రవము చిప్పిలినదో మఱియు

గీ. ఉన్నతాంస మాజానుబా ♦ హుయుగ మాంస
వర్తిరత్నకర్ణికకర్ణ ♦ పాశ మురుశి
రోధి యుత్తుంగఘోణము ♦ రుక్మనిభము
నైన యెవ్వనితనువు ప్ర ♦ జార్తిహారము 2

అట్టికేరళకులచూడామణియు మహోదయపురాధీశ్వరుఁడు నగుమహాకవి "శ్రీకులశేఖరవర్మ" ధరావల్లభుఁడు తొలుత గీర్వాణభాషయం దీనాటకమును రచించెను.

నటి—అట్లయిన దీని నెవరాంధ్రీకరించిరి?

సూత్ర—

సీ. ఆత్రేయగోత్రాంకుఁ ♦ డాఱువేలనియోగి
వంశసంజనితుఁడై ♦ వఱలువాఁడు
సతతంబు ఋజుమార్గ ♦ చరుఁడైననిమ్మరా
ట్చిన్నాంబికలు ♦ గూర్చుచిన్నిసుతుఁడు
సద్గుణి జాజాల ♦ చలమయ్యశాస్త్రికి
ననయంబు విడరాని ♦ ప్రాణసఖుఁడు
బాల్యంబు గడచిపో ♦ వ వినూత్నతరుణిమ
వైఖానసం దనరారు ♦ వటువువాఁడు
గీ. నిరతమును దైవభక్తిమైఁ ♦ బరగువాఁడు
పండితులమ్రోల నౌదల ♦ వంచువాఁడు

జాలిగలవాఁడు సజ్జన ♦ సమ్మతుండు
ప్రకటధీశాలి కొండలరాయఁ డతివ! 3

నటి—ఆర్యా అనపత్యుల రగువిూకు సపత్న్యుత్పత్తిహేతువగు వివాహాంత రాభ్యుదయమున జనించినయానందము నేఁడీయార్యమిశ్రుల యాజ్ఞాబల ముచే ద్విగుణిత మైనది.

సూత్ర—ఇక సంగీతమారంభింతమా ?

నటి—(ఖేద మభినయించి) ఆర్యా! నేనింతవఱకును పుత్రలాభము రాకచే నియమక్లేశితశరీర నగుటం జేసి గాన మొనర్పజాల కున్నాను.

సూత్ర—(తెరవంకఁ జూచి) ఆహా! నాశిష్యుఁడు శివదాసు విదూషకుని వేషముఁ బూని యిటే వచ్చు చున్నాఁడు. నీవు బడలియున్నదానవు. నేనును శిష్యగుణసంక్రాంతమై యున్న యాత్మప్రయోగప్రతిబింబముం దిలకింప నుత్సాహినై యున్నాను. కావున మన మిరువురముఁ బ్రేక్షకుల మగుదము. మఱియును,

గీ. పుత్రలాభార్థముగ నీవు ♦ పూనియున్న
వ్రతము నందుండి నాచేసి ♦ వారణంబు
వడసితివి ; సంవరణ సార్వ ♦ భౌము చేత
సాల్వభూనాయకునితనూ ♦ జాత వోలె. 4
(ఇద్దఱును నిష్క్రమింతురు)

{ విహ్వలాంగుఁడై విదూషకుఁడు
ప్రవేశించు చున్నాఁడు. }

విదూ—(నిట్టూర్పు విడిచి యంగము లొత్తికొనుచు) దేవియగు సాల్వరాజ పుత్రిని పుత్రీయనియమమునుండి నివారించి మరలి స్వప్నశ్రవణార్థమై శీఘ్రముగ రమ్మని కంచుకిచే చెలికాఁడు నా కీయుదయమున నే

జెప్పిపుచ్చెను. నేను నశ్వయానమునఁ బోయి నియోగము నెఱవేర్చికొని మరలి రాజవీధిని వచ్చుచు నామొద్దుగుఱ్ఱముమీఁదనుండి తల్లక్రిందుగా బడితిని. అందుచే నాయవయవములు నాకు స్వాధీనము గాకున్నవి. కాని ప్రేమ నను బలవంతమున నాచెలికానికడకు లాఁగికొని పోయెడను. (కుంటుచు ముందునకు జూచి) ఆహా! యేమి నాప్రభావము. ఈమహా స్త్రీపురవాస్తవ్యులందఱు గుఱ్ఱము-పారాశర్యుఁడు- అని యస్పష్టాలాపము లాడుచు హాసనిరోధ దుష్ప్రేక్ష్యముఖులై నవ్వుటకుఁగాని నవ్వకుండుటకుఁగాని శక్తిలేక పర్యాకులచిత్తులై యున్నారు. (తెరవంకఁ జూచి) ఇదిగో! నాచెలికాఁడలంకరణము సమాప్తిఁజేసికొని యిటే వచ్చుచున్నాఁడు. ఇఁక నేను శ్రమపడ నేల? కావున నిచ్చటనే యుండెదను. (అచ్చటనే యుండును.)

{ రాజు సపరివారుఁడై మనస్తాపముతోఁ ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

రాజు—(సవిమర్శనముగా) ఆహా! అపత్యపదార్థవిశేషమహిమ చెప్పఁ దరము కాదు, ఏలయన,

గీ॥ ప్రసవగుణహీన యగునాదు ♦ భార్యఁ దలఁప
మది జనించెడి నెంతో యు ♦ మ్మలిక నాకె
కూర్మితనయులవిరహంబు ♦ కొలఁదిఁ బుత్ర
వంతుల కొదవుఖేదం ♦ బికెంతయొకద! 5

స్వప్నము విని కర్తవ్య మాలోచించుటకై యిటకు రమ్మని యుదయముననే నాచెలికాఁడగుపారాశర్యునికి వార్త నంపియుంటిని. అతఁడిప్పటికిని రాకున్నవాఁడు (దిక్కులు బరికించి) ఓహో! ఏమిది, అప్పుడే లేయెండ తలయెత్త నుంకించుచున్నది.

సీ॥ కలకలారావముల్ ♦ జెలఁగఁ బక్షికులంబు
లాశాంతరంబుల ♦ కరుగఁ జొచ్చె
వరివెన్నతుదవోలె ♦ నరుణంబు లగుభాను
కిరణముల్ దిశలంటఁ ♦ గెరల కుండె
నిదురమత్తునఁ దేలు ♦ నేత్రాంబుజములకు
నల్ల నల్లన దృష్టు ♦ లావహించె
అంతకంతకుఁ జారి ♦ యతికృశత్వము నొంది
యిరుల మొత్తంబు లిం ♦ తింత లయ్యె
గీ జరఠ మర్త్యాల్ప మగుతను ♦ శ్శకల మొకటి
సాగరతరంగముపగిది ♦ నన్నగిలుచు
నపరదిశయందు లఘుభాగ ♦ మావరించి
పాసి పోఁజాల కున్న దిప్పటికి నైన. 6

(ముందునకుఁ జూచి)

ఆహా! యీ నాచెలికాఁడు పారాశర్యుఁ డేలకో వ్యసనపీడితునింబోలె గనపట్టు చున్నాఁడు. ఈతని యీయవస్థకుఁ గారణ మెద్దియో!

విదూ—(సమీపించి యెట్లోకుడిచేయి యెత్తి) మిత్రమా! జయ మగు గాఁక

రాజు—వయస్యా! నీయవఃకువవ్యాపారము పూర్వమువలె లేదేమి?

విదూ—తమయనుగ్రహమే కారణము.

రాజు—అనఁగా నీయభిప్రాయ మేమి?

విదూ—(నవ్వుచు) అక్షరముచేతను యాకారముచేతను సూచింపఁ బడని విషయములనే యెఱింగి సదా వ్యవహరించుచుండు నీవు నే నిప్పు డక్షరాకారముల రెంటిచేతను సూచించినయీవిషయ మెఱుంగఁ జాలకుంటివా? నీపాండిత్య మెక్కడ బోయినది?

రాజు—సముద్రమునందువలె లోఁ తెలియంగరాని మీబోఁటివారి మనోవ్యాపారము తెలియంగుటకు మాబుద్ధు లల్పములు. కావున స్పష్టముగాఁ జెప్పుము.

విదూ—అట్లయినఁ జెప్పెదను వినుము. నే నశ్వయానమున దేవికడ కేఁగి నియమమునుండి యామెను నివారించి మరలి రాజవీధిని వచ్చునప్పుడా మొద్దుగుజ్జము బంతివలె నన్నెగుఱవేసి యేమూలనో పడఁద్రోచి పోయెను. గుజ్జపు మూఁపుపై నాసన మొకనిముసమాత్రమైన నిలువ మింజేసి యీయశ్వారోహణముచే నే నాకాశగమన మర్థము మాత్రము నేర్చికొంటిని. దేవాసురవిమర్ద పరిచితాంబరగమనుఁడగుటఁజేసి నా చెలికాఁ డీ విద్య పూర్ణముగ నేర్పఁగలఁడు గదా యని నే నప్పుడనుకొని వెంటనే యిట కేతెంచితిని. కావున నాకిప్పుడావిద్య నుపదేశింపుము.

రాజు—మూర్ఖా! ఈవిషయమున మాయుపదేశములు నిరర్థకములు.

చ. అరుదగుయోగమార్గమున ♦ నైనను మంత్రసుసిద్ధి నైనని
ర్జరులవరంబుచే నయిన ♦ సంయమిచంద్రులసేవ నైనన
క్షురసుకృతార్జనారతులు ♦ కల్మషరాశి నశింపఁ జేసి స
త్వరమ నభస్థలీగమన ♦ భాగ్యముఁ గాంచి సుఖింతురెంతయుఁ

విదూ—పోనిమ్మప్రసంగము వదలుము. వాడియున్న నీమోముదామరం జూడ నీహృదయమున నేదోసంతాప మున్నట్లు తెలియుచున్నది. కారణ మేమి ?

రాజు—మిత్రమా! చక్కఁగా నూహించితివి. గడచిన రాత్రి నేను స్వప్నమున సూర్యోపస్థాన మొనర్చు చుండఁగా,

చ. కరముల వేఁడిమిం దుహిన ♦ కాండములన్నియు రూపుమాయఁ
దొరువులఁ దమ్మితీవియలు ♦ దొరఁగవిచ్చిన మొగ్గకన్నులం [గా

చిరముగ నల్లనై యొసఁగు • తేఁటులపేరిక నీని కాళిచే
వెలుఁగునఁ జూచుచుండరవి • బింబముదోఁచెను మత్పురస్థలిన్।

విదూ—తరువాత.

రాజు—అప్పుడు నేను భక్తిచే శిరసు వంచి నమస్కరించుచుండ సూర్యబింబ మధ్యమునుండి యొక గంభీరవాక్కు వెలువడియె.

విదూ—ఎట్టివాక్కు?

రాజు—"వత్సా! సంవరణా!

గీ. సాల్వభూమీశ్వరుని పుత్రి • సన్నుతాంగి
నీదుకోమలి కువలయ • నీలనేత్ర
ప్రసవగుణహీన సుమ్మి! యీ • భవమునందు
శారదసమయసహకార • శాఖవోలె." 9

అని చెప్పి భగవానుఁ డంతర్ధాన మొందెను. నేనును ప్రాభాతిక మంగళగీతంబులచే మేల్కొంటిని.

విదూ—శుభ మగుఁ గాక. పరితపింపకుము.

రాజు—నే నధమర్ణుఁడను గదా. పరితపింప కుండు టెట్లు?

విదూ—(నవ్వి) అనేకామూల్యమణి ప్రపూర్ణములగు వేనవేల కోశాగారము లుండియుం ఋణసంతాపము నొందుచున్నాఁడవా? ఆశ్చర్యము!

రాజు—మూర్ఖా! నీ వుద్దేశించిన ఋణవిషయము కాదు నేను మాట్లాడుట. ఇది వేఱు. పుత్రహీనత యనెడి పితరుల ఋణముంగూర్చి చెప్పుచున్నాను.

విదూ—అన్యోన్యము వాదించుకొనుచుండ తార్కికులవలన నే నీవిషయ మిది వఱకే వినియున్నాను. మీరు సూర్యుఁ డానతిచ్చినవిషయార్థ మెఱుంగక పరితపించుచున్నారు. ఆయర్థము నేను జెప్పెదను వినుఁడు. "ఈ నీదేవికి పుత్రులు కలుగరు. వే ఱొకదానిని వివాహముఁ గమ్ము. ఆమె వలన నీకుఁబుత్రులు జనింతురు" అని

రాజు—మిత్రమా! ఇదికూడ యోచింపఁ దగినదే. కాని దేవీగుణగణబద్ధమగు నాయీహృదయము వేఱొకచోట నుంపఁజాలను. కావున నిప్పుడు నియమ దర్శనాకాంక్షనై యున్న దేవిని దర్శించి వత్తము రమ్ము.

విదూ—ఇటు నిటు మిత్రమా!

(ఇద్దఱుఁ బరిక్రమింతురు).

రాజు—(నిమిత్తము సూచించి) మిత్రమా!

గీ. తనయ జన్మలాభంబునఁ ♦ దక్క నిపుడు
ముదము వే ఱొంటఁ జేకూరఁ ♦ బోదు నాకు;
అదరుచున్నది నాదక్షి ♦ ణాక్షి చూడ
నెఱుఁగరాదయ్యె దీనికి ♦ హేతు వేమొ!

అదృష్టపూర్వయగు దేవిపై మార్గము వెదకుచుండ సునిమిత్త మేల కలుగ కుండును?

రాజు—అదృష్టపూర్వయనఁగా నీయభిప్రాయమేమి!

విదూ—ఇంతకాలమును నియమాంకరిత దర్శన యగుటచే నే నట్లంటిని (ముందునకుం జూచి) ఇదిగో? యిటు చూడుము. భగవతియగు భాగీరథి కనఁబడుచున్నది.

రాజు—(అంజలిపట్టి)

సీ. భువనత్రయంబును ♦ బూతంబుఁ గావింప
జనన మొందిన భవ్య ♦ సాధనములు
అతిదుర్లభం బైన ♦ యమరలోకముఁ జేర
వరుస నై నిడిన సో ♦ పానతతులు
శ్రావ్యనాదములచే ♦ సతతంబుఁ గ్రీడించు
హంసావళుల కెల్ల ♦ నాటపట్లు
చంద్రదీధితిపుంజ ♦ సమములై తనరారు
ధవళకాంతులకు నా ♦ ధారకములు

గీ॥ పరిమళాంభోజసంతాన ♦ భాసురములు
నయిన ఘనవీచికా సికా ♦ యములతోడ
సతతమును రామణీయక ♦ స్థాన మగుచుఁ
దనరుచుండెను నీకు వం ♦ దనము తల్లి!

విదూ—(ఎదుటిభాగ ముద్దేశించి) ఇది గుహాగృహోపవిహారమందలి యారామము. దీనఁ బ్రవేశింతుము.

రాజు—(ప్రవేశమునటించి చూచి) ఆహా! యేమి యారామసౌభాగ్యము! ఇదిగో యిచ్చట

గీ॥ చిలుక గొఱికినదానిమ్మ ♦ గెలలనుండి
పుడమి రాలినబీజస ♦ మూహ మొప్పె
వన రమాంఘ్రులనుండి జా ♦ రినవిలాస
యావకపుశోభ నూనిన ♦ యట్లు దోఁచె.

(ఇద్దఱుఁ బరిక్రమింతురు.)

విదూ—(సభయముగాఁ బరుగెత్తి) వయస్యా, పరుగెత్తి పోవుదము రమ్ము! ముందు గొప్పయుద్ధము జరుగుచున్నది.

రాజు—నీకీ యకారణభయ మేటికి?

విదూ—ఇట్టిప్రాణసంశయమునకంటె సంభ్రమావకాశము మఱేమి కావలయును?

రాజు—నీప్రాణసంశయమునకు హేతు వెద్ది?

విదూ—(వ్రేలితోఁ జూపుచు) ఈమరకతశిలాతలమందు రక్తప్రవాహము నీ కగపడుట లేదా?

రాజు—(నిపుణముగా నిరూపించి నవ్వుచు) మిత్రమా! నిజమే యిచ్చట యుద్ధము జరిగియే యున్నది. ఒకానొక దేవతరుణియొక్క—

క॥ యావకవిప లేపాంచిత
భావుకపదపంకజాత ♦ బాణంబులచే

భావజుఁ డేయఁగ మరకత
మీవెలువునఁ బడియెఁగరము ♦ లిరుదెస లలముః 13

విదూ—ఈపదవిన్యాసము దేవకన్య దనియే నీ వెట్లు తెలిసికొనఁ గలిగితివి?

రాజు—ఆకాశమునుండి దిగివచ్చునపు డీయశోక పర్ణంబులనంటినలాక్షారసముం జూడుము

విదూ—సరే యిది యుక్తముగనే యున్నది. (మరల నిరూపించి) ఇచ్చట పటి యొకపాదవిన్యాస మగపడుచున్నదే. దీనికి వ్యాఖ్యాన మెట్లు? పోని యింత మాత్రమునకు నీ వేల? నేనె చక్కఁగా నాలోచించి వ్యాఖ్యాన మొనర్చెదను. (అని ధ్యాననిమీలితనేత్రుఁ డగును.)

{ అప్పుడు దేవి సపరివారముగాఁ ప్రవేశించుచున్నది. }

దేవి— సఖీ? యుత్పలికా? ఇంతకాలమును పుత్రసంభవ కౌతుకాతిశయముచే నార్యపుత్రు నెడబాసి యుంటఁజేసి విరహోత్కంఠ వ్యాకుల పరచుచున్నను నాహృదయస్ఫుటితముగా నున్నదిగదా? ఇపుడునియమరహితనై యున్నదానను. ఇఁక నిముసమైన నాలసించుటకు నామన సొప్పుట లేదు. కావున శీఘ్రముగా నార్యపుత్రుని దర్శనోత్సవ మనుభవించెద.

చేటి—దేవీ! వర్షర్తునిరోధముం బాసిన శరచ్చంద్రిక కలువకొలనుం జేరకుండునా? ఇటు నిటు దేవీ!

(పరిక్రమింతురు.)

విదూ—ఆహా! కేవలము నిమీలితనేత్రములనే కాక మనస్సునుఁగూడా మహాంధకార మావరించినది. కావున నిదియు నీవే విమర్శింపుము.

రాజు—ఇచ్చట తెలియరాని దేమున్నది? ఈపాదవిన్యాస మాదేవకామిని నెచ్చెలిదై యుండును.

విదూ—ఇదియును యుక్తముగనే యున్నది. (ఊర్ధ్వముఖుఁడై) ఆహా ఈమాంసఖండ మాకాశమునుండి పడినది. స్వర్గమున మహాదేవాసురసంగ్రామము జరుగుచున్నదో యేమొ?

చేటి—(చెవియొగ్గి) దేవీ! యెదుట పారాశర్యులవారి యాలాపములు వినబడుచున్నవి. కావున మహారాజుగారుఁ గూడ నిచ్చటికివచ్చేసినట్లు దోచుచున్నది.

దేవి—సఖీ! యీతీవెజొంపములం దొకముహూర్తమాత్రము దాఁగియుండి వారియన్యోన్యసంభాషణము విని పోవుదము.

(అట్లుచేయుదురు.)

రాజు—(మరలనిరూపించిచూచి) ఇది మాంసఖండము గాదు. మందారపల్లవకల్పితమగు నొకానొక కామినియొక్క,

సీ. చిరుచెమ్మటను దోఁగు ♦ చెక్కుళ్లపొత్తుచే
ఘనభాగధేయ సం ♦ కలితమగుచు
మందారపల్లవ ♦ సందోహకల్పిత
మణిదళాకృతులచే ♦ మహితమగుచుఁ
బరిమళాకర్షిత ♦ భ్రమరాళిలులితాల
కప్రసూనపరాగ ♦ దీప్రమగుచు
మకరికాపత్ర సం ♦ ప్రకరచిత్రము లెల్ల
నదికియుంటను మహో ♦ దారమగుచు
గీ. నమితసురభిళితాఘుమం ♦ ఘుమితమగుచు
వివిధవిధవర్ణసంజాత ♦ విశదమగుచు
నక్షి నాసాప్రమోదదా ♦ యకము నగుచుఁ
దనరుచుండెడి మృకులావ ♦ తంసకంబు. 14

దేవి—సఖీ! యీమందారకర్ణపూరము నాకు శంక జనింపఁ జేయుచున్నది.

చేటి—దేవీ! యింతమాత్రముననే యేమి నిర్ణయింపఁ గలము? సావధానలమై వినుచుందము.

విదూ—ఆహా! నాసిద్ధాంత మంతయు నీటిపై వ్రాయఁబడిన యక్కరమువలె పరిణామశూన్య మైనదిగదా? (కర్ణపూరముం దీసికొని) ఈకర్ణపూర మెవరిదో యిదియుం జెప్పగలవా?

రాజు—(వ్రేలితోఁ జూపుచు) ఈపదవిన్యాస మెవరిదైయుండునో వారికర్ణపాశమునే యిదియు నలంకరించి యుండునని తలచెదను.

విదూ—నీ వేయాధారముచే నట్లు నిశ్చయింప గలిగితివి?

రాజు—పాదవిన్యాసమందును, కర్ణపూరమందును స్వేదబిందువు లగపడుట చేత.

దేవి—పాదకథ గూడా యొకటి కలదా?

చేటి—దేవీ! కానిమ్మింతమాత్రమున నేమి?

విదూ—ఆకాశగమనముచే నిద్దఱుగూడా నలసి యుండ నందొకర్తుకు మాత్రమే స్వేద ముప్పతిలు టెట్లు?

రాజు—ఈస్వేదోత్పత్తి మార్గశ్రమముచేఁ గలిగినది కాదు. శ్లాఘ్యజన్ముఁడగు నొకానొక యువకుని,

గీ. బొమలు గుదియించి, యనురాగ ♦ పూర్ణములగు
వాలుచూపులఁ జూచుట ♦ వలన నుదవు
గగురుపాటునఁ దేలు నం ♦ గకములందు
పంచశరుఁ డిట్లు పొడసూపుఁ ♦ బ్రథమమునను. 15

విదూ—నే నల్పజ్ఞుఁడ నయినను సుంత యుత్ప్రేక్షింపఁ గోరుచున్నాడను. ఆకాంతామణి యపాంగశరంబునకుఁ గుఱియైనవాఁడవు నీవే యైయుండ వచ్చును. ఈమానుషలోకమున నీవు దక్క దేవకన్యలచే వరింపఁబడుటకుఁ దగువాఁడు మఱెవ్వఁ డుండును?

దేవి—సఖీ! యీమాణవకుని యుపన్యాసము వింటివా?

చేటి—అవును వింటిని. ఇందు మహారాజుగారి యపరాధ మే మున్నది?

దేవి—వా రపరాధులని యెవతె జెప్పును?

విదూ—(కర్ణపూరము సావధానముగాఁ జూచి) మిత్రమా! ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము! ఇచ్చట నేదియో శాస్త్రము లిఖింపబడి యున్నది.

రాజు—(నవ్వుచు) అయినా నాశాస్త్ర మెద్దియో చదువుము.

విదూ—(చదువు చున్నాడు.) చాతో నెడయ నేసేద్వుకు మెదీకలగాబ్ర. అక్షరము లెట్లో చదివితిని. అర్థముమాత్రము తెలియుట లేదు. కావున నీ వర్థము జెప్పుము.

రాజు—(సవిస్మయముగా) ఇవి మదనసందేశపర మగు గాథయందలి పదాద్యక్షరములని తలంచుచున్నాను.

విదూ—నీ కోటితో వ్రాసి దీనిని పూర్తిచేసినయెడల నీపతికాశల మప్పుడు శ్లాఘించెదను.

రాజు—(కర్ణపూరముఁ బుచ్చుకొని పూరించి యిచ్చు చున్నాఁడు.)

విదూ—(మఱలఁ జదువు చున్నాఁడు)

గీ. చాతకాంగన శోభన ♦ జలద యందు
నెక్కుడనురాగవతి యయ్యె ♦ నేమి సేయు?
దృష్టిమాత్ర మనోరథ ♦ మెట్లు దీరు?
కను లలరుఁ గాకఁ బ్రముదాశ్రు ♦ కణికతతుల. 16

విదూ—ఓహో! నీవు జూడ నెలుకవలె నున్నాఁడవే? అని యొక చిన్న రంధ్రమును విస్తరింపఁ జేయును. నీవు నైదాఱక్షరములతో మహాగ్రంథము రచించితివి. పో నివిమ్మ ప్రసంగము. నే యోకరహాస్యవిషయ మిప్పుడు నాకు గోచరించు చున్నది. పదదర్శన మైనది మొదలు నీయాకారము వేఱు విధముగా నున్నది. మన్మథుని కేమైన నిచ్చట నవకాశము దొఱకినదా?

దేవి—సఖీ! నాకుఁగూడ నిదే సందియము.

చేటి—దేవీ! భర్తగారియుత్తరము విని నిర్ణయించుట మేలు.

రాజు—(స్వగతము) ఆహా! యీమాణవకునివచనము నాయవస్థ ననుకరించు చున్నది గదా! నిజమే గుటి కలుంగరాని యొకయుత్కంఠ నాహృద్

యమును పీడించు చున్నది. (ప్రకాశముగా) మిత్రమా ! వేఱుగాఁ దలంపకుము. కేవలము విస్మయముచే నే నాకర్షింపఁబడి యున్నాఁడను.

చేటి — దేవీ ! వింటివా?

దేవి — నీవు ఋజుమార్గ ప్రవర్తకురాలవు గదా? ఇట్టి గంభీరహృదయులు తమ మానసముల నెప్పుడును వెల్లడింపరు.

విదూ — (వాసన చూచి నట్లభినయించి) దక్షిణమారుత మిప్పుడు బహుళామోదభరిత మై వీఁచు చున్నది. ఆదివ్యజనమే దీనికిఁ గారణ మని తలఁచెదను. కావున నేను వారిని వెదకి కనుఁగొనఁ బ్రయత్నించెదను.

రాజు — మూర్ఖా? ప్రభావాంతర్హిత మూర్తులగు దివ్యజనుల వెదకి గనుఁగొనుట సాధ్యమా?

విదూ — ఒక్కొకప్పు డసంభావితతిరస్కరణీకులైగూడ నుందురని విని యున్నాఁడను. కావునఁ బోయి చూచెదను. (ముందునకుఁ బరిక్రమించి చూచి సాటోపముగా) మూర్ఖుఁడ నగు నాకు మాత్రమే కాక దివ్యజనము వివేకరాశివగు నీకును గనఁబడఁగలరు. కావున శీఘ్రముగ వచ్చి చూడుము. (అని రాజును లాఁగుచున్నాఁడు.)

రాజు — అట్లే చూచెదను. (అని చక్కఁగా దిలకించి జనాంతికముగా) మిత్రమా! యిదేమి దేవి యైనదే ! నీచాపల్య మిట్లు పరిణమించినది ?

విదూ — నా కాఁకలి మిక్కుట మగుటచేతఁ గనులను చీఁకట్లు గ్రమ్మినవి. అందుచే దేవినిఁ జూచి దివ్యజన మనుకొంటిని.

దేవి — పారాశర్యా ! శంకింప నక్కఱ లేదు. పదయుగళంబును యవతంసకంబును యెవ్వతెవని మీ రెంచియుంటిరో యాకాంత గాదు నేను.

విదూ — (జనాంతికముగా) మిత్రమా! దేవి మనసంభాషణమంతయు విని నట్లు దోఁచు చున్నది. ప్రారంభమునుండియు నీమె యిచ్చటనే యున్నదేమో!

రాజు — (ప్రకాశముగా) దేవీ! యకారణముగా కోపముఁ జెంద నేల? ఈయపరాధమున కంతయు నద్భుతరసమే కారణము.

దేవి — నే నాగ్రహ మొందితినని మహారాజుగారు మాత్రమే చెప్పుచున్నారు

రాజు—ప్రియా ! అట్లుఁ దలంపకుము. నీ చిత్తవృత్తి నే నెఱుఁగనా?

చ. బొమలిసుమంత యేనిముడిఁ, బొందక యేవిషమంబులై చనం
దమకముచే నురోజములు, తద్దయు నల్లల నాడుచుండ బా
ష్పములు నిరోధమున్ సలిపి, జాఱఁగనీయక యిట్లు ప్రేమకో
పమహితమందహాసముల, భామ! వృథానను నేఁచ నేటికే.

చేటి—దేవీ ! శాంతింపుము. శాంతింపుము. ఈ విషయమున భర్తా యనప
రాధుఁడు గదా?

దేవి—అవు నట్లే, నియమక్లేశితశరీర మగుటం జేసి ప్రత్యుత్తర మీయఁ జాల
కున్నాను. కావున నామందిరమున కేఁగెదను.; రమ్ము.

(దేవి సపరివారముగా నిష్క్రమించును.)

రాజు—దేవి వెడలిపోయిన దేల ?

{ నేపథ్యమున నిద్దఱు
వైతాళికులు }

ప్రథముఁడు—ఆహా! చండాంశుఁ డాకాశమధ్యము నధిరోహించి యత్యుజ్జ్వ
లంబుగ వెల్గుచున్నాఁడు.

చ. భ్రమరముతోడఁ బొత్తుఁగొని, పాన మొనర్పుట చేసు ధాసమా
నముగఁ దలంచియున్ దివస, నాథుని వేఁడిమిఁ దప్తమౌటఁ బు
ష్పమధువు నానకుండెనొక, బంభరనారి; మఱొండు భానుతా
పమున నిజాంగముల్ సుడుఁగ, పల్లభుతర్కులనీడఁ జేరెడిన్.

ద్వితీయుఁడు—

చ. హరిణ మొకండు దప్పిగొని, యాతురతన్ మృగతృష్ణ [చెంతకున్
బరువిడి మోసపోయి, పిద, సంగడుశీతలవారిపూర్ణమా

సరసిని గాంచియుం దరియు జంకుచు నిల్చెఁ బ్రసూనదన్వి భా
స్కరకరతప్తమైన సుమచాపము ముట్టఁగ నొల్లకుండెడిన్.

విదూ—వైతాళికులధర్మమున బ్రతికితిని. మిత్రమా! స్నానమునకు ద్వర పడుము, స్వాపకుము. రేపు నీయయు మృగయావినోదార్థ మడవి కేఁగ వలసియున్నది గదా! అచ్చట మృష్టాన్నము దొరకుట దుర్లభము. కావున యథేష్టముగా కుక్షినిండ భుజింపుము.

రాజు—నీయభీష్టము నెఱవేర్చుటయే కాక దేవిని శాంతింపఁ జేయవలసియు నున్నది. కావున నిప్పుడభ్యంతర మందిరమునకే పోవుదము రమ్ము.

(అందరు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రథమాంకము

సంపూర్ణము.

ఓం

తపతీసంవరణము.

ద్వితీయాంకము.

(అంతట రంభయు మేనకయుఁ ప్రవేశించుచున్నారు.)

రంభ—సఖీ! మహేంద్రుని శాసనపు గొడవలలోఁ బడి యిన్నాళ్ళిచ్చట జరిగిన వృత్తాంత మెఱుంగఁ జాలనైతిని. ఇప్పుడు నీమొగముఁ జూడ వైవర్ణ్యము వహించియున్నది. కావున దీనికి హేతు వెద్దియో తెలుపుము. మన నెచ్చెలి తపతి యిపు డెచ్చట నున్నది?

మేన—సఖీ! మును పొకనాఁడు భగవానుఁడగు భానుఁడు తపతిం దన తొడపై నిడికొని నారదమహర్షితో మాటవరుసన "దీని కనురూపుఁడగు వరుఁడెవ్వఁ" డని యడిగెను. ముజ్జగంబుల వెదకి చూచినను రాజర్షియగు సంవరణుఁడు దక్క మఱెవ్వఁ డని నారదమహర్షి నుడివెను.

రంభ—ఇది నే నెఱింగిన విషయమే. తరువాత,

మేన—అదిమొదలు ఆరాజర్షిపై నభిలాషగలదై లజ్జచేఁ దపతి తనకోర్కె వెలిబుచ్చనోడి మెలంగుచుండెను. పిమ్మట నాతోఁ గలసి యొకానొకప్పుడు తపన వనమునకుఁ బయనమయ్యె. మార్గమధ్యమున నారాజర్షి రాజధాని యగు హస్తిపురం బధోభాగమునఁ జూచి నిలుచుండెను.

రంభ—తరువాత,

మేన—అపుడు నేను నెచ్చెలి భావముం గనిపెట్టి "సఖీ! యిది కార్తికేయావాస పరిసరోద్యానము. నీ వలసి నట్లున్న దానవు. కాన నిచ్చట కొంచెము సేపు విశ్రమించి పోవుద" మంటిని.

రంభ—నెచ్చెలి భావము చక్కఁగాఁ గనిపెట్టితివి. తరువాత,

మేన—పిదప నచ్చటి మరకతశిలాతలమున మే మెప్పుడు దిగితిమో యప్పుడే యారాజర్షి వయస్యునిఁ గూడి యచ్చటికి విచ్చేసె.

రంభ—తరువాత,

మేనక—పిమ్మట మన్మథ బాణములును లజ్జయు నొక్కుమ్మడిఁ దన్నుఁ గారింప నెచ్చెలి యాతని యెదుట నిలువ నోడి తిరస్కరణీప్రభావమున తిరోధానమొంది నాతోఁగూడ నభస్థలమున కెగసెను.

రంభ—తరువాత,

మేన—ప్రేమపూరితములగు చూపులతోఁ దనమార్గ మంటి చూచుచున్న యారాజర్షింగని నెచ్చెలి ద్విగుణిత మనోభవ వికారయై బొక్కుచుండెను. పిదప నెచ్చెలిం జూచి "సఖీ! నీచెక్కులఁ బొడము చిరుచెమ్మటల బొట్లనెడి ముత్తియముల శోభను గర్ణపూరము తిరస్కరించు చున్నది గదా" యంటిని.

రంభ—తరువాత,

మేన—పిమ్మట నారాజర్షికి రూపమునకుం దగిన బుద్ధికౌశల మున్నదా యని పరీక్షించుటకు నెచ్చెలి యవస్థ నాతని కెఱింగించుటకును నిశ్చయించి నెచ్చెలికడనుండి కర్ణపూరము లాఁగికొని, గాథాపదాద్యక్షరములుమాత్ర మందు లిఖించి, ప్రమాదమువంబోలె నాతనిముందు బడవైచితిని.

రంభ—చతురముగాఁ బ్రవర్తించితివి. తరువాత,

మేన—పిమ్మట నాతఁడా గాథఁ బూర్తిచేయఁగా విని గోపమునసధర మదరుచుండ నెచ్చెలి నన్నుఁజూచి "అవినీతా! నన్నిటు లేలఁజులకనఁ జేసెదవు?" అని నుడివెను.

రంభ—తరువాత,

మేనక—ఈప్రస్తావమునసైన సర్వవృత్తాంతము మాతనిజేవి విని కుపితయైయుండ నేనపుడు నెచ్చెలిం జూచి "సఖీ! సపత్నీమత్సరమున నీ వీమెం జూచుట నే నెఱింగితినిలే" యంటిని.

రంభ—తరువాత,

మేన—ఇమ్మాట నెచ్చెలి కోపము వహించి నేను చేలాంచలము పట్టుకొని బ్రతిమాలుకొనినను దిరస్కరించి వెడలిపోయెను.

రంభ—హృదయరహస్యము బట్టబయ లయినచోఁ గన్యకాజనము కోపించును గదా! కానిమ్ము. తరువాత,

మేన—అది మొదలు నెచ్చెలి పసు మదనవేదన యిట్టిదని వచించుట కయినను శక్యము గాకున్నది. అపుడా యవస్థంజూచి నేనూరకుండవలసి వచ్చెను. నేఁడుదయమున నాతోనైన జెప్పకయే తపనవనమున కేఁగినది. ఆ రాజర్షియుఁ మృగయాప్రసంగమున నచ్చోటికే విచ్చేసెనని వింటిని, కావున; మనమిరువుర మచ్చటికే పోయి సఖినూరడింతము.

రంభ—అట్లే

(ఇరువురును నిష్క్రమింతురు.)

{ అంతటఁ దురగారూఢుఁడయి రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

రాజు—(సవితర్కముగా) ఆహా యేమిది! మృగజాతులకుఁ బరస్పర విరోధము స్వభావసిద్ధమైనను యిపుడు నా బాణంబులచేనయిన భయాతిరేకమున నిచ్చటఁ దపోవనధర్మము సంభవించి పుట్టినిరోధమును శమింపఁ జేయుచున్నది. నాయీమృగయావ్యాసంగ మిప్పుడు ప్రవృత్తమై యుండ

చ. ఖరశరసంతతిన్ మిగుల ♦ గాసిలుచుం గరిశాబకంబు కే
సరిగుహలోనఁజొచ్చె, మృగి♦జంకివృకావళినాశ్రయించె, స

త్వరగతిఁ బాఱె వ్యాఘ్రసతి పజ్జనఁ జేరె వరాహకాంత, కా
సరములు కొంక కేశరభసంతతి పొటున డాఁగఁ జొచ్చె డీ

నే నీమృగయాప్రసంగమునఁ బడి యతిదూరగతం బగుహిమాచలో పరిభూమిం జేరితిని. మఱియు నే నా పదవతంసకములఁ జూచినది మొదలు నన్నుఁ గూర్చి,

చ. ననవిలుఁ బూనితు మ్మెదల నారిఁ బదింబదిలాఁగి చూచుచు
ధనువునఁ గూర్పఁగాఁ గుసుమనాళములు సవరించి, క్రుద్ధుఁడై
మనసిజుఁ డుండు మూర్ఛమతి మైఁ జెలరేఁగి మదీయమానసం
బున గుఱిలేని యుత్సుకతఁ బూని చెనీతని యాశ యెద్దియో.

పారాశర్యుఁడు కర్ణపూరముఁ దీసికొని వచ్చుచున్న తురంగవేగ మనుసరింపఁ జాలమి నింక వెనుకఁ జిక్కె. కావున నే నిపుడు దేవవినోదంబున నీతమస్సముం గడపిపుచ్చుదునో తెలియకున్నది.

(నేపథ్యమున)

చంపకుఁడా, చంపకుఁడు.

రాజు—ఆహా! యిది పారాశర్యునికంఠస్వరమే!

{ అంతట భయముతో విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

విదూ—చంపకుఁడు, చంపకుఁడు. (భయము నిరూపించి) ఇట్టి భయస్థానమందు దుర్గామంత్రమైనను రానినాకు రక్షాసాధనములగు బ్రహ్మసూత్ర దండకాష్ఠములు రెండును నష్టములైనవి.

రాజు—వయస్యా! భయ మొందకుము. ఏమిది?

విదూ—(రాజును బట్టుకొని బాష్పగద్గదస్వరముతో) మిత్రమా! న న్నేమఱక రక్షింపుము.

రాజు—మిక్కిలి భయ మొందితివి. ఈనీభయమునకుం గారణ మేమి?

విదూ—(దిక్కులు పరికించి నవ్వుచు) నేను నీచెంతఁ జేరినమాత్రముననే నా శత్రువర్గము నశించినది.

రాజు—ఏమి శత్రువర్గమా!

విదూ—నే నింతవఱకు నింద్రజిత్తువలె వానరసైన్యపార్థివులతో మహాపరాక్రమమునఁ బోరాడి వచ్చితిని.

రాజు—(నవ్వుచు) నీపరాక్రమ మే నెఱింగితిని. సజాతీయబుద్ధిచే వానరములు నిన్నుఁ బీడించియుండును నని తలఁచెదను. ఇది యటుండఁడ నిమ్ము. కర్ణపూర మెక్కడ?

విదూ—ఏమి కర్ణపూరమా! పరమ లుబ్ధుఁడవుగా నున్నాఁడవే. సర్వధనముం గోల్పోయి ప్రాణములమాత్ర మెట్లో దక్కించుకొని వచ్చితిని. మఱియు నా ప్రేమసార మగుకర్ణపూరమును దండకాష్ఠాగ్రమున జన్నిదముతో బంధించి తెచ్చుచుండ శత్రువులగు వానరులు నాపైఁ బడి బలాత్కారముగ లాఁగికొని పోయిరి.

రాజు—కట్టా! ఎంతప్రమాద మొనర్చితివి!

విదూ—మిత్రమా! కోపింపకుము. ఇంకను నీ కాపాదుకర్ణపూర మేటికి? దాని మూలముననే గదా దేవి మిక్కిలి కోపముఁ జెంది మఱల నెంతో ప్రయాసచే శాంతించినది.

రాజు—పోని మ్మింకనూర కుండుము. ఆ పాదముద్రలఁ జూచినది మొదలు నేనుత్కంఠచేఁ బీడింపఁ బడుచుండియు నీజిహ్వాచాపల్యమునకు వెఱచి నే మఱల వెల్లడింపనైతిని. ఇప్పు డెచ్చటనైన నొక వనప్రదేశముం జేరిఁ గాని నాకూరట గలుగనేరదు. కావున వెదకుదము గమ్ము.

విదూ—నీవు మృగములజాడ వెదకికొనుచుం జను నట్లు నేను నీమార్గము వెదకికొనుచు వచ్చుచుండి భృగుమహర్షి యాశ్రమపదమునఁ బ్రవేశించితిని. అంత నామహర్షి నాకు గొప్పకథ యొకటి వినిపించెను. దానినంతయుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు వచింపజాలను. కాని దానిసారము మాత్రము వినిపించెదను. ఇచ్చటి కుత్తరమునఁ గల్యాణవాహన మనుపేరునఁ బురమొ

మునివాలయ మొండుగలదు. పూర్వము భగవంతునిఁగూర్చి తప మొ
నర్చి సూర్యభగవానుఁ డిచ్చుటచే త్రిలోకముల వెలిగించుశక్తి సంపాదిం
చెను. అదిమొద లాయరణ్యము తపన వనమను పేరునఁ బరఁగుచున్నది.
మున్ను త్రివిక్రమమూర్తియై విజృంభించిన వామనమూర్తికరతలమునుండి
దానజల మచ్చటనే పడినది. అది కరతలోదక మను పేర నొక సరస్సై
విలసిల్లుచున్నది. కావున నచ్చటికే పోదము రమ్ము.

రాజు—ఇట్లయిన జగన్నాథునిపాదకమలము లవశ్యము సేవనీయములు. కావున
రమ్ము. ముందు నడువుము.

విదూ—నడువుము నడువుము. (యిద్దఱుఁ బరిక్రమించుచున్నారు)

విదూ—వయస్యా! సర్వకాలరమణీయమగు నీవనమునం బ్రవేశించుటచే నాకు
దిగ్భ్రమయే గాక కాలభ్రమయు సంభవించినది. కావున నిప్పుడు జరుగు
చున్నఋతు వేదియో నా కెఱింగింపుము.

రాజు—(సావధానముగ నంతటం జూచి) శిశిర వసంతములమధ్యకాల మని తలం
చెదను. ఏలయన,

సీ. అవసానదశఁ జిక్కి ♦ నవసియున్నతుషార
సంతానమును జాల ♦ సరకుఁ గొనక
యుదయార్కకిరణంబు ♦ లుద్ధతిం జెలరేఁగఁ
గమలముల్ బహువికా ♦ సమునఁ బొదలె
విగతసూనములైన ♦ ప్రేంకణంబులయందు
నల్ల నల్లన నాస ♦ లెల్ల వీడి
యభినవంబుగఁ బూయు ♦ నారంభ మగుచున్న
తరుణవంజుళలతా ♦ దర్శనమున
గీ. నమితసంతోషపారవ ♦ శ్యమునఁ బొదలి
నిజకటాక్షంబునకు దాని ♦ నెలవు సేయుఁ

గ్రోఁలి, తిరుగాడు మధుకరీ ♦ కులము లెల్లఁ
గనులకెంతయుఁ బ్రియములై ♦ కానఁబడెడి.

విదూ—(పరికించి యాశ్చర్యముతో) మిత్రమా! చూడుము చూడుము. ఇట్టివిచిత్ర మెన్నఁడైనఁ జూచితివా? ముత్తెపుమొగ్గలను స్వేదబిందువులు లేఁగరు పలితాంకురునఁ జలించుచుండ నీపసిండితీఁగలతాకన్యలు మదనపరవశులై రతనంపువిరుల కన్నులతో నిన్నే చూచుచున్న ట్లగపడుచున్నవి. ఇదియు తపోవనము గానోపు.

రాజు—మిత్రమా! చక్కఁగాఁ దిలకించితివి. ఇదిగో! యిచ్చట,

చ. ఇరవగు కెంపుసొంపు జిగి ♦ నీనెడి లేఁజిగురాకు వాతెఱం
దిరముగ నొక్కి నిచ్చ యెల ♦ దేఁటులఝంఝుము నాదసీత్కృతుల్
నెఱపుచుఁ దమ్మిమొగ్గచను ♦ నెత్తపు రాపిడి యుప్పతిల్ల సు
స్థిరరతిఁ గల్పవల్లి తన ♦ చేవమావిని గౌఁగిలించెడిన్. 4

విదూ—స్వప్నమందైన నిట్టివిశేషము లెన్నఁడు జూచి యుండలేదు. కావున మున్ను నీవు వచించినట్లు లాకాశగమనము గూడ నొకప్పుడు తటస్థింపఁగలదని నా కాశ వొడముచున్నది.

రాజు—(స్పర్శ మభినయించి) మన మిప్పుడు గోవిందమందిరము సమీపించి నట్లున్నది. ఏలయన,

సీ. పటీసరంబుల [illegible] ♦ సరసపు [illegible] నింపి
మాలిన్యమును సీటి ♦ పాలొనర్చి,
మహిపాతక ధూపధూ ♦ మములన సంగము వాచ్చి
ఘనసారరేణు సం ♦ గ్రహ మొనర్చి,
యరుణకేసరభార ♦ భరణకుంకుమ సాంద్ర
రమణీయ వనవిహారములు సల్పి,
పరిమళంబున కాస ♦ పడి జేరవచ్చిన
యళికులంబుల నెల్ల ♦ నాదరించి,

గీ. శైత్య సౌభాగ్యలక్ష్మి మా ♦ స్తంబు వట్టి
నాసికారంధ్రయుగళి వి ♦ కాసమొంద
మనకుఁ గల్గిన మార్గశ్ర ♦ మంబునెల్ల
దూరముగఁ ద్రోలె నీ వన ♦ మారుతములు. 5

(ఇద్దఱుం బరిక్రమింతురు.)

విదూ—మిత్రమా! దేవమందిరముం జేరితిమి. లోపలఁ బ్రవేశించి నమస్కరింతము.

రాజు—(ప్రవేశము నటించి దోయిలి వట్టి నమస్కరింపుచు)

ఉ. మేనను జన్నిదంబు, మొల ♦ మీఁదను జాఱెడి ముంజి, [క్రొమ్ముడిన్
జానగుచూడ, జింక యజి ♦ నంబు, బలిక్రతుసామగాన సం
ధానముఖంబుఁ, గన్నుఁగవ ♦ తమ్ములు, గ్రాలఁబలాశదండముం
బూనిమహాశుచిత్వమునఁ ♦ బొల్చెడివామనమూర్తిఁ గొల్చెదన్.

విదూ—లిఖితాక్షరంబగు నీజిహ్వామూలమున మాటలను పుష్పములతో దేవునిఁ బూజించితివి. అనక్షరవిభవుండనగు నేనన్ననో సాధారణ పుష్పములు దెచ్చిపూజించెదను. (అని నిష్క్రమించును.)

రాజు—ఇపుడిచ్చట ననిర్వాణమాణిక్యదీపమాలాదూరీకృతగర్భనిలయాంధకారంబును, జాంబూనదాకల్పకల్పితదివ్యవిగ్రహవేషవిశేషంబును, సుధాసౌరభ సుభగసురతరు సుమనస్సంపాదిత భక్తివితానంబును నగు నీసపర్యాక్రమము దివ్యజనసంప్రాప్తిని సూచించుచున్నది.

{ అప్పుడు మన్మథవికారముతోఁ దపతి కూర్చుండియుండును. }

తప—(దీర్ఘనిశ్వాసముతో) మనోరథసిద్ధిఁ బడయఁ గోరి యెట్లో మానసముఁ గుదురు పఱచుకొని నే నిప్పుడే భగవానుఁడగు వామనమూర్తి పూజ

ముగించి వచ్చితిని. ఇపుడు సఖీజనమైన నాచెంత లేమిం జేసి యీ ప్రదేశము నిర్జనమై యున్నది. కావున స్వేచ్ఛానురూపకముగ సంకల్ప సంగసౌఖ్యము లాభమవనేక మోహాన విగ్రహునితో సమాధవించెదను.

(ధ్యానస్థితుఁడై యుండును)

{ అంతట రంభా మేనకలు ప్రవేశించుచున్నారు. }

రంభ—సఖీ! నెచ్చెలి తపతి యెచ్చట నున్నది?

మేన—కిరణలోదక తీరమందలి పటికంపుఁ జవికపై నామె కభిముఖాన మెక్కుడు. కావున నిపుడచ్చటనే యుండనోపు.

రంభ—అట్లయిన నచ్చటికే పోదము రమ్ము. (అని పరిక్రమింతురు.)

మేన—సఖీ! నెచ్చెలి యేమో యాలోచించుచు నించుకయైనఁ జలనము లేకున్నది. యీమె యాలోచన యెద్దియో!

రంభ—ఆహా! నెచ్చెలియొక్క యీదశ యపూర్వముగా నున్నది. కావున నిచ్చటనే దాఁగియుండి యీమె ప్రయత్నముం దెలిసికొని పోవుదము. (గోడచాటున దాఁగి యుందురు.)

{ పటాక్షేపమున విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

విదూ—వయస్యా! అశ్చర్య మాశ్చర్యము! విస్మయావహంబగు నొకసర వరతీరంబున ఘనపటలఘనీభూతంబగు నొక ఒలగాసిం జూచితిని. మఱియు నా నీరమున లక్ష్మీప్రతిమ లిఖింపఁబడి యున్నది. కావున త్వరితముగ విచ్చేసి తిలకింపుము.

రాజు—మూర్ఖా! నీర మెప్పుడును పల్లము ననుసరించి పోవుట స్వభావము. కావున స్థిరీభావము, నూర్ధ్వగమనంబును సంభవించు టెట్లు?

విదూ—కరతలగతామలకవిషయమై యింతవివాద మేల? ప్రత్యక్షప్రమాణమున సాధించెదను. నావెంటరమ్ము. (అని రాజును లాగుచున్నాఁడు.)

రాజు—ఇదంతయుఁ గేవలము నీమతిభ్రమ పరిణామమే యని తోఁచుచున్నది. అయినను నీయిష్టము నెఱవేర్చెదను. నడువుము. (ఇద్దఱుఁ బరిక్రమింతురు.)

విదూ—ఇదిగో! యాసరస్సు! అవునా కాదా? దీనిఁ గూడ నేనే భ్రమపడితినా?

రాజు—నిజమే యిది సరస్సే. భృగుమహర్షి నిర్దేశించిన దిదియే యని తలఁచెదను.

చ. నిలుకడఁ గాంచి మానికపు • నేలపయిన్, సతతంబు ముత్తెపుం
బలుకులవోలు స్వచ్ఛతర • నారికణంబుల నిండి, నిత్యమం
గళకరమై, ముకుందుకర • కంజతలంబునఁ గ్రాలు నట్టి భా
సిలెడిఁ గరోదకాఖ్యసర • సీవర మిత్తరిఁ గూడఁ జిత్రమా. 7

విదూ—అయిన నింకొకభ్రమముఁ గూడఁ జూపుదునా! (పరిక్రమించి ముందు నరుఁ జూచి) ఇదిగో! యాజలశైల మిది. చిత్రగు విది. ఇదియును సత్యమే కదా!

రాజు—మూర్ఖా! ఇదంతయు నసత్యము, ఇది స్ఫటికనిర్మితం బగు దివ్యజన ఘోష్టి మండపము. నిర్మలస్ఫటికభిత్తులనుండి వెలికిం గానవచ్చుచు నాత్మతేజఃపటలావృతం బగు నొకానొక దివ్యాంగనా చిత్రమిది. (మరల సావధానముగఁ జూచుచు) ఆహా! లావణ్యాతిశయము విశేషంబుల కవధి లేదు గదా! ఈ పదార్థ విశేషమును సృజించుటఁ జేసి యాధునికబ్రహ్మ పూర్వసృష్టికర్తల జయించెను. ఏలయన,

ఉ. వాడక, మంచుచేఁ గలక • వారక గ్రాలు పయోజలక్ష్మియై
వేఁడిమి వీడి స్వచ్ఛముగ • వెల్గెడి దీపశిఖార్చియై పుం
బోఁడుల సృష్టిలోనఁ దొలి • మొక్కయునై యలరారు దీనినిం
బోఁడిగఁ జూచి, చీల్చికొ • నెం బుష్పశరుండు నిజాంతరంగమున్. 8

విదూ—ఆ పదపత్రసంపుటంబు లేలతాంగి వ్రాసియుండునో యా లతాంగియు నిప్పుడు మన కగపడుచున్న యీ లలనామణియు నొక్కతయే యైనచో ముక్కాలి యనుకూలముగ నుండును.

రాజు—విధివిలసితంబు లెవ్వఁ డెఱుఁగును? ఇచ్చట దాఁగియుండి యీ లతాంగి స్వైరాలాపంబుల విని నిశ్చయింతము. (అట్లు చేయుదురు.)

తప—(విషాదముతో) ఛీ! కేవల మాత్మచ్ఛందమున నే నాతనిం జేరఁబోవుచు కన్యకాజన విరుద్ధముగాఁ బ్రవర్తించితిని.

సఖులు—భయముతో (వక్షంబునఁ జేయిడుకొని యొకరి నొకరు చూచుచున్నారు.)

రాజు—(చింతతో మరలి) మిత్రమా! అన్యానురక్త యను వనితాపత్న్యము పై నామ నశ్చక్షులునుఁ బ్రవర్తించినవి. కావున నిట నుండ రాదు. పోవుదము రమ్ము.

విదూ—ఇంచుక వినుట మాత్రమున నే యథార్థము గ్రహించుటకు బ్రహ్మదేవుని కేనియు శక్యంబుగాదు. ఈ రమణీయమూర్తి నింద్యకర్మ మొనర్పఁ జాలదని నానమ్మకము. కావున నింకను కొంచెము విని పోదము.

తప—[నిట్టూర్పువిడిచి చూచి] సంకల్ప సంగము కూడదని యనవసరముగా నన్నునే నేల యధిక్షేపించుకొంటిని?

సఖులు—(హర్షముతో) బ్రదికితిమి.

విదూ—మిత్రమా! వింటివా?

రాజు—(వెనుక మరలి) ఇంతమాత్రమున నే నీ కూరట గల్గెనా? చూడుము.

ఉ. ఇన్నగు ప్రేమచే యువకు నెవ్వనినో మదినిల్పి బాముఁ
గొన్నను కర్తనా యెదుటఁ గూర్చి, యొకున్నడి పూవుటమ్మ
జిమ్ము సుమాస్త్రి పోవ మను చీఁకటి నించుక లాలపంబు న
నెన్నుదిఁ గూడ నేఁచు నెద నిక్క మిదే ధృతి నాశ్రయించెదఁ

తప—సఖీ! మేనకా!

మేన—సఖి నన్నుఁ జూచెనా యేమి?

తప—మేనక యెక్కడ?

మేన—ఋజుబుద్ధి యగు నీవె సంకల్పమే నన్నాహ్వానించుచున్నది.

రంభ—(ఈర్ష్యతో) ఈమదనసంభ్రమ మందైన నెచ్చెలి నన్నుఁ దలంపక పోయె.

మేన—మొదటినుండియు నీ వీవృత్తాంత మింతకైన నెఱుఁగవు. నే నన్నినో కొంత యెఱుంగుదును. అందుచేత సఖి యట్లుపలికినది.

తప—హృదయమా! ఏమిది హృదయ మెక్కడ నున్నది? (స్మృతి నభినయించి) ఓహో! యాసుకుమారుఁడు హరించెఁ గదా. దేవా! కుసుమాయుధా! నీ వన్నినో నన్నుఁ గారింప వచ్చితివి. నీశరంబులకు లక్ష్యభూతం బగు నాహృదయ మన్నినో సకలభువనైకనాథునిహస్తగతమై యున్నది. సమర్థుఁడ వైతేని యచ్చోటికి కేఁగి పరాక్రమింపుము.

రాజు—(సాభిలాషముగా) ఏనిక్కె దీనికి యొత్తలపాటు సంభవించెనో యాతఁడిపు డిచ్చట సన్నిహితుఁడై యున్నచో జన్మవంతులలోఁ బ్రాగ్రేసరుఁడగును గదా. ఏలయన

చ. తలిరులవింటివానిశర ♦ ఘాటి సహింపఁగ లేక దీనతై
వెలదులు తమ్ముఁగూర్చి పల ♦ వించుచుఁ బల్కు విలాపవాక్యముల్
వలనుగ విన్న యట్టియెల ♦ ప్రాయము వారల నెమ్మనంబులన్
మెలఁగెడి సౌఖ్యసంతతికి ♦ మేళనమే చెలు వైదనర్చెడిన్. 10

విదూ—అనుచితంపు టూహ లిఁకఁ జాలు నూరకుండుము. నిన్నే స్వీకరించుటం జేసి గదా భువనైకనాథుఁడని యాపె వచింప సాహసించుట.

తప—(చింతతో) ఇక్లెంత కాలము దుఃఖింతును? మనఃప్రియుండు సదాఁ మనోన్మనస్థితయై నన్నుఁ గరుణింప కున్నాఁడు. యేదేవునను గ్రహంబున నే సద్భవించితినో యట్టి యీకల్యాణవామనుఁడు నాచే నారాధితుండయ్యు నన్ననుగ్రహింప కున్నాఁడు.

రాజు—(కరతాళధ్వనులు జేచి) అపుడు నేడిలకించిన యాదేవునిసపర్యావిధాన మంత్రము నీ నెహస్తకౌశలమునఁ గలిగినదే.

తప—దుఃఖభాజనం బైన యీ నాళికేర మూతనికే యర్పించెదను. (బావ్పగద్గదముగా) అయ్యో! దిక్కులేనిదాన నైతిని. రంభామేనకల చరమపరిరంభణం బందకయే ప్రాణముల వదలుచున్నాను. (తేచు చున్నది)

రాజు—ఆహా! అతిభయంకర మతిభయంకరము! (సమీపింప నుంకించును.) పాపము శాంతించుఁ గాక!

సఖులు—(సంభ్రమముతో సమీపించి కన్నీళ్లతోఁ సఖీ అమంగళము ప్రతిహతమగుఁగాక! అనేకకల్పాంతరములు మమ్మాలింగనముఁ జేసికొను చుండుము.

తప—ఆహా సెచ్చెలులా! (లజ్జనభినయించును.)

రాజు—(ఆనందముతో) మిత్రమా! యన్యాసక్త యగుకేనిని నిజసఖులతోఁ గూర్చి దైవము మేలొనర్చె.

విదూ—వీరిసంభాషణమువలన నీ మెయభిలాష స్పష్టము కాఁగలదు.

తప—(తనలో) వీరియాగమనముచే మత్స్యహోదయుఁడగు దండధరుని దర్శించుట తప్పిపోయినది. ఇప్పుడును జిత్తస్థైర్యమును విడువకుందును గాక!

సఖులు—సఖీ! ప్రాకృతస్త్రీలమార్గ మనుసరించి నీవేల నిష్కారణముగా మరణింప నుంకించితివి? ప్రాణసమానల మగు మేము నీమనోరథముం దీర్పఁ జాలమా? నీయౌవనరూపవిభ్రమాదిగుణంబులకు లోఁబడని వాఁడీజగంబున నుండునా?

తప—ఈవచనంబులచే నన్నింక బాధింపకుఁడు. నాహృదయసంతాప మతి యున్నతమై యున్నది. నన్నుఁ బట్టుకొనుఁడు.

మే.—(పట్టుకొని స్పర్శసుఖాభినయించి) అబ్బా! కేనియంగసంసర్గమునకన్న హిమోపహారోత్సవ ప్రవేశము చాల సుఖకరము. (రంభంజూచి) సరస్సునుండి జలసీకరప్రవాహంబులం దెచ్చి సెచ్చెలికి నీవుము.

రంభ—(అట్లు చేయును.)

మేన—నళినీపత్త్రసమీరము లోనం జొరనీక స్తనాంశుక మడ్డగించుచున్నది. కావున దానిం దొలంగింపుము.

తప—ఇది పఱుంగులేని ప్రదేశముగా నున్నది. కావున నన్నెవ్వరైన జూతురేమో శరీరము బయలు పఱచుటకు సిగ్గగుచున్నది.

మేన—అస్మన్మనోరథసిద్ధికి సంవరణసాన్నిధ్య మున్నదిగదా!

తప—(సంభ్రమముతో దిశలు బరికించి) ఎచట నెచట? సార్వ్యపు—(అనుస్వోక్తియందే లజ్జచే ముఖము వాంచి యుండును.)

మేన—(నవ్వుచు)—సఖీ! ఆ స్థానమునం దత్తరింపనేల? ఈ భిత్తి నుద్దేశించి సంవరణపద మువ్వరించితిని. అంతియ కాని నీహృదయమున నున్న పురువంశప్రదీపకుండగు రాజర్షిని గూర్చి కాదు.

రంభ—అతిప్రయాసమునకుం జేసియు మన్మథవికారము నన్ను ఖేదపఱచినను యథోచిత స్థానంబును జెందుటంజేసి నేను సంతసించుచున్న దానను.

రాజు—(సంతసముతో) వినందగినదానిని వింటిని. హృదయమా! యింక నీ జనునియందు నిరాటంకముగాం బ్రణయప్రసారము వృద్ధిం బొందింపుము. మఱియు,

చ॥ సుమశర! మంజుపుష్పపరి ♦ శోభిహిమాద్రితరుప్రవాళబృం
దములం బటీరశైలపవ ♦ నమ్ములం బేర్చి కదల్చం గాక! పం
తమున రణోర్వి నన్నెదిరి ♦ తాంకంగనీదొనదోయి నిప్పుడే
భ్రమరవినీల పుంఖసుమ ♦ బాణపరంపరనింపుమీ వెసన్

విదూ—ఈతన్వి తనయుని పేరి యగ్నికి సంభవస్థానముగు నరణిగా దైవముచే నీకొఱకుం గూర్పంబడియె.

(నేపథ్యమున)

గీ. సాయపుంగృత్యముం దీర్చి ♦ సమయ మయ్యెం
గలువముల నెల్ల తీర్థోద ♦ కములం బాపి

జలజమిత్రుని కర్ఘ్యపూ • జనము సల్పఁ
ద్వారగ గన్నెరువిరులు, గం • దమును దెందు. 12

సఖు.—(సంభ్రమముతో) సఖీ! లెమ్ము లెమ్ము. సూర్యోపస్థానసమయ మతిక్రమించు చున్నది.

తప.—(తనలో) ఈయువస్థ తఁడ్రిజూచును గాఁబోలు. మన్మథశరనిపీడిత సాంగంబు లగు నీసంగములతో నే నెట్లు బోఁ గలుగుదును? అయినను దైవాచార మనతిక్రమణీయము గదా? (ప్రకాశముగా) సఖులారా? అట్లే చేయుదము (అని అందఱు నిష్క్రమింతురు)

రాజు.—అయ్యో! కష్టము. నామనోరథభూమి తిరోధాన మొందినదిగదా? ఆకర్ణదారుణమైన యీవాక్య మెవ్వఁడు వచించెనో! ఒకవేళ నానయన భాగ్యమునకిది యవసానదశ గాఁబోలు.

విదూ.—అతిసమీపమున నున్నయీతపోవన మందలి బుషు లిట్లుద్ఘోషించిరి.

రాజు.—(చూచి) మిత్రమా? ఈమార్తాండుని దివసప్రేక్షాధికార మవసాన మొంది నట్లే యున్నది. ఏలయన,

చ. మానితపద్మరాగమణి • మండలతుల్యము లైన మేఘసో
పానములెక్కి నేఁడిర యు•పాంపతిఁజేరఁద్రోడఁగెఁ;నులైపూఁ
దేనియతావులం జిలుకు • తెమ్మెర సోఁక సరస్థచక్రవ
ద్వాసన గుందఁ జొచ్చె విర•హార్తిభయంబెదఁగూఱ దీనమై

మిత్రమా? యింక నాచరణీయ మెద్ది?

విదూ.—రాక్షసభీరులగు కులపతి భృగుమహర్షి మిమ్మప్పటికిఁ దీసికొని రమ్మని నన్ను బ్రార్థించెను. కావున నచ్చటికే పోదము.

రాజు.—మంచి దట్లే అవశ్యకరణీయము.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయాంకము.

సంపూర్ణము.

ఓం

తపతీసంవరణము.

తృతీయాంకము.

{ అప్పుడు హోమసాధనహస్తుఁడగు తాపస కుమారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

తాప—(విస్మయముతో) అహా? అత్యద్భుతమహానుభావుఁడగు సంవరణసార్వభౌము పరాక్రమవిధానము వాఙ్మనసగోచరము గదా! ఇపు డీతఁ డేది కామానేకమనస్తాపంబుచేఁ బీడింపఁ బడి కృశీభూతశరీరుఁడై యుండెను,

గీతమాలిక. అమలశిఖులను బోలు నీ ♦ తనిశరంబు
లద్రికాయుల నసురసే ♦ నాధిపతుల
బెడిదముగఁ దాఁకి, ప్రాణంబు ♦ లెడపఁ గాఁక
శరము రుద్వేగమునఁ బడి ♦ చని చని తద
సురజనంబు లాశ్రమ బాహ్య ♦ ధరణి నెచటఁ
బడిరొ చిత్ర మాదెలియ ది ♦ ప్పుడును గూడ. 1

"వత్సా కౌండిన్య! సంవరణశరంబులచే నిహతులయిన రాక్షసుల భార్యలాతనికిఁ బ్రత్యక్షంబుగఁ గీడు రోయ నోడి మాయలు గావింతు రని తలఁచెదను. అట్టిమాయల నశింపఁజేయుట కొకతంత్రము గలదు. దాని నిప్పుడు నెఱవేర్ప వలసియున్నది. కావున నీవుపోయి కుశలు, సమిధలు, పుండరీక సంచయంబులును గొనిరమ్ము" అని గురుఁడు నా కాజ్ఞ నొసంగె. నిరతోపయోగములచే నాశ్రమసమీపప్రదేశము లన్నియుం హోమసాధనరహితములై యుండుటఁ జేసి దూరారణ్యభూముల కేఁగి

నేసీంధనభాగముం జేరలసినచ్చె. అందుచేఁ బవలంతయు గడచి సాయంసమయము సంప్రాప్తమైనది. (నలుదిక్కులం జూచి) ఆహా? పక్షి జాతులకుఁ గూడ సంసారధర్మపుతగు వచ్చినది గదా? ఇదిగో! యీస రన్నానందు,

సీ. సాముతెక్కలు రాగ ♦ జలజపత్రములందుఁ
బారలాడునిజశిశు ♦ పుంజములను
లకుకకిగరిత ల ♦ ల్లవె పక్షములచేత
నుకచోటఁ బ్రోవుగా ♦ నుంపఁదొడగె,
కలువలతేని రాఁ ♦ క సమీపమగుచుంట
నెఱిఁగి నెమ్మదిలోన ♦ వెఱపుఁ బొంది
నీరజాతముచాల ♦ నేర్పుమై దొరకొని
దళములనెల్ల బం ♦ ధన మొనర్చె.
గీ అంత నొకభృంగసతి దాని ♦ చెంత కరిగి
లోన నిజకాంతుఁ డుండుట ♦ మానసమున
నెఱిగి తానును శయనింప ♦ నెంచి, మిగుల
దమకమునఁ దిరుగాడెడిన్ ♦ దాపిచుట్టు. 2

(పరిక్రమించుచు ముందొకరుం జూచి) ఓహో ! సంరంభదూషితముఖ కాంతిచే నున్న యీరాజర్షి వయస్యునిఁగూడి యిటే వచ్చుచున్నాడు. ఇది యాశీర్వాదసమయము గాదు. కావున నాశ్రమమార్గముం బట్టి పోయెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

(ఇది విష్కంభకము)

{ అప్పుడు రాజును విదూషకుఁడును ప్రవేశింతురు. }

రాజు...(సంరంభముతో) ఓరీ దురాత్మా! మన్మథచండాలా!

చ. దనుజబలంబు నస్త్రతతిఁ ద్రచ్చిన సంద్రుణరీతి నొంచి, య
బ్బె నతనుతాతనుత్ర మని బీరమునం జెలరేఁగె దీవ్ర రు
ద్రనయనవహ్ని మగ్గి కొని ధైర్యమువంచనమై హరించు నీ
తచుతరశక్తులన్ వెదకి తాఁకఁగఁ జాలవె నాదు బాణముల్ 3

అయ్యో! ఛీ! యసంబద్ధప్రలాపము లాడుచున్నాఁడనే! నాపై విజృంభించుట కాతని కో కానొకప్పు డనుజ్ఞ నిచ్చియుంటిని గదా! కావున నీతని నిప్పుడనునయించెదను. భగవానుఁడా! యీయపరాధము సహింపుము. నిన్నిట్లు వేఁడుకొనుచున్నాఁడను.

చ. అలికులముల్ మరందరస మాని తలంగిన లేఁతమావిపూ
వుల సుమంతయుం నిలుపుఁ బొందనిగందపుఁగొండగాడ్పులన్
గలుగదు సిద్ధి సేకు ముదమా! యింక నేర్పరివైన నేయుమా!
కలువలకప్పు నేలు నలకల్కిమిత్రారపు వాలుచూపులన్.

విదూ — (ససిద్వేదముగాఁ దనలో) ఆహా! అతిస్థిరాగముగ నున్నదే! మహావ్యాధి చికిత్సకుం గబళించిన దుర్వ్యాధిఁ బోలి నే నీభగవంతుని వ్యాధిం జూచి తత్తరపడుచున్నాఁడను. అనురాగసమూహంబుల నీతనిఁ వెను కరపఁ బంపుటం బట్టిచూడ నగరగమనవృత్తాంతముఁ బూర్ణముగ మానినట్లుగఁ బడుచున్నది. ఈయడవిలో నేనొక్కఁడ నేమి చేయఁగలను? కాని యిట్లు చెప్పి చూచెదను. (ప్రకాశముగా) మిత్రమా! నీయపూర్వవచనంబులు విన నాహృదయంబు తల్లడపడుచున్నది. కావున ధీరుఁడవై యుండుము.

రాజు — (తన్ను తానె నిలువరించుకొని) మిత్రమా! నీవు వచించినది నిక్కమే. మాటలు మనశ్శక్తిమూలకములు. అట్టి మనశ్శక్తిని రాగోద్వేగంబి నిర్మూలింపఁజేసినది. కావున ననాకులంబులై యెట్లుండుదును?

విదూ — (విషాదముతో) ఇట్లయినచో నింక శరణ మెద్ది?

రాజు—(దీర్ఘనిశ్వాసముతో) తరంగసంసర్గశ్లాఘనీయమగు స్ఫటికమండపము దప్ప వేఱేమి యున్నది ? కావున దారిం జూపుము.

విదూ—(ప్రత్యాశతో) రమ్ము. (ఇద్దఱుం బరిక్రమింతురు) ఇదిగో ! యీ మండపము. ప్రవేశింతము రమ్ము. (ప్రవేశింతురు)

రాజు—(మండప మంతయును జూచి విషాదముతో) ఆహా ! వస్తుసంపద లస్థిరములు గదా ! చూడుము,

ఉ. అంబుజగేహ లేని కల శాంబుధి, యంబిక లేనిభస్మశు
భ్రంబగు శంభుమేను, సురవాహిని లేని తుషారవార గా
రంబగు శీతశైలమును రాజిలనట్లు మదీయజీవతు
ల్యంబగు కాంతలేని తెలి ఆ నెలవుం బోలుపేదియుండెడిన్.

విదూ—పూర్వ మప్పద్మగంధి యధిష్ఠించుటం జేసి దిక్కుపరిమళంబుల వెదజల్లుచున్న యీ ప్రదేశమును నీకు సహాధర్మచారులగు మధుకరంబులు విడఁజాలక మూఁగియున్నవి. కావున నిచ్చటఁ గూర్చుండి పొద్దు పుచ్చికొనుము.

రాజు—మిత్రమా ! అట్లు గాదు. మధుకరంబులు నా కెట్లు సహాధర్మచారులగును?

చ. శరమనుకూలలైన నిజకాంతలు గానము సేయుచుండ నిరం
తరమును దమ్ముఁ గొల్వఁగ వానప్రియభోగములన్ భుజించివి
స్తరకుతుకంబుతోడ నిట ధన్యతమై జరియించుచున్న బం
భరవరరాజితోడ సరి నత్తునె యెన్నఁటికేని మిత్రమా!

(కూర్చుండి దాహవేదన భావించుచు) ఆహా విధివైపరీత్యము ! సుఖోత్పాదనకై కల్పింపఁబడిన యీప్రదేశము నాకతిదుస్సహసంతాపమును గలుగఁ జేయుచున్నది గదా ! మిత్రమా! నే నింకఁ దాళఁజాలను. కావున నీకరతలోదకమునుండి శిశిరవస్తువులం గొనితెచ్చి, నాకు శయ్య నమర్పుము.

విదూ — ఆజ్ఞ (అట్లు చేసి) ఇఁక బరుండుము

రాజు — శయన మభినయించి (ప్రక్కలం జూచుచు) అప్పుడమ్మృగంధికి శిశిర సమీరముం గల్పించుటయం దేదియుపక్రమించెనో యట్టి యీనళినపత్రం బుచే నన్ను వీవుము.

విదూ — (అట్లు చేయుచున్నాఁడు.)

రాజు — (స్మృతి నభినయించి నిట్టూర్పుతో) హా! ప్రేయసీ! ఈ నళినపత్రంబుచే వీచుచు నీనెచ్చెలి పరిహాసోద్యోగఁ దొలఁగింపఁ బురికొల్పినను వినక నా లోచనంబులకు వైఫల్యము ఘటింపఁ జేసితివి. అట్లయినను,

చ. హిమమున నించుకంత తెలుపెక్కి యొసంగు పసిండితమ్మితో
సమమయి గ్రాలుచుం బయఁట సందు నడాఁగిననీ స్తనంబుపై
విమలశిలాప్రశస్తతర భిత్తి నిరోధముఁ ద్రోసిపుచ్చుచుం
దమకము నొందు నాదు నయనప్రభ వేప్రసరింపలేదొకో ॥ 7

మిత్రమా! నళినీపత్రసమీరంబుచే మన్మథాగ్ని ప్రజ్వరిల్లినది. కావున నించుక విరమింపుము.

విదూ — మంచి దట్లే (విరమించుచున్నాఁడు.)

{ అంతటఁ దపతియు మేనకయు
నాకాశగమనమునఁ బ్రవేశింతురు. }

తప — (దీర్ఘనిశ్వాసముతో) చెలీ! హస్తిపురసమీపమునకు వచ్చితిమా?

మేనక — (విషాదముతోఁ దనలో) నాప్రియసఖికి మదనోన్మాద మెప్పుడు శాంతించునో గదా! (ప్రకాశముగా) సఖీ! అచ్చట మన కేమి పని?

తప — (విస్మయముతోఁ దనలో) నే నేమంటిని! (ప్రకాశముగా) కార్తికేయావాసపరిసరారామ మతిరమణీయ మైనది గదా!

మేన — సఖీ! యిప్పుడతఁడు వేఱొకచోట

తప — అసంబద్ధము లాడెద వేల?

మేన — (నవ్వుచు) ఎవ రసంబద్ధము లాడునదియుఁ దెలియుచునే యున్నది.

తప—పిచ్చిదానా! ఆతనికిఁ జలనము కలదా?

మేన—అవును. కలదు.

తప—అనఁగా నీయభిప్రాయ మెద్ది?

మేన—నీహృదయగత మైనదెద్దియో యదియే.

తప—నాహృదయగత మైన దెద్ది?

మేన—(నవ్వుచు) సంవరణమహారాజు.

తప—(రోషముతో) అన్యగతమనోరథుం డగునాతని నుద్దేశించి నన్నేల పరిహసించెదవు?

మేన—నేనుపరిహసించుచుంటినో లేక నిజమునే వల్కుచుంటినో నీహృదయమునకే తెలియును.

తప—పరిహాసమిఁకఁ జాలును. భగవానుఁడగు భృగుమహర్షియాశ్రమమునకు మార్గ మెద్ది?

మేన—మన మాశ్రమపథమునకు బయలుదేఱ లేదు. రంభను మాత్ర మచ్చటికిఁ బుత్తెంచి మనము తపనవనమునకు బయలు వెడలితిమి.

తప—ఓహో! తపనవనమునకా మనము బయలువెడలినది! అట్లయిన నావన మెచ్చటనున్నది?

మేన—(క్రిందికిఁ జూచి) ఇదిగో! స్ఫటికమండపముయొక్క శిఖర మగపడుచున్నది. కావున నిఁక దిగుదము. (దిగుట నభినయింతురు).

{ అంతట బద్ధకర్ణపూరదండ హస్తయై రంభ ప్రవేశించుచున్నది. }

రంభ—"భృగునాశ్రమంబునకుఁబోయి యారాజర్షి యచ్చటికి వచ్చెనో లేదో దెలిసికొని రమ్మని నాకు సఖులు జెప్పి పంపిరి. అతఁడున్నో ప్రదోషారంభమునే వయస్యునిఁ గూడి తపనవనాభిముఖుఁడై బయలు వెడలెను కావున నేనును దపనవనమునకే పోయి సఖులం జూచెదను."

మేన—(చూచి) సఖీ! బద్ధకర్ణపూరదండమును బుచ్చికొని యిదిగో రంభ వచ్చుచున్నది.

రంభ—(సమీపించి) చంద్రిక దుకూలావృతంబగు నీప్రదోషము నిన్ను
శోకాంబుధి నోలలాడించుట లేదా !

తప—(నిట్టూర్పువిడిచి) నా సుఖవృత్తాంత మట్లుండ నిమ్ము. దీని నెచ్చట
నుండి తెచ్చితివి?

రంభ—తపోవనమునుండి నేను మరలివచ్చుచుండ నెద్దియో యొక సహకార
శాఖనుండి యిది నాముందట బడియె. అప్పుడు నే నది యేమి
యగునోయని యించుక యోచించి పిమ్మట బుచ్చికొని వచ్చితిని.

మేన—(చూచి) సఖీ! ఇవిగో! యీ గాథాక్షరంబులు. అప్పుడు హస్తిపురంబు
మనచేతినుండి జారిపడిన కర్ణపూరమిది. ఆరాజవయస్యుని ప్రమాదము
నిట్లు జరిగియుండునని తలంచెదను.

తప—(రంభను జూచి) సఖీ! ఇప్పుడాబ్రాహ్మణుం డెక్కడ నున్నాడు

రంభ—(నవ్వుచు) ఈతపోవనమందే యెచ్చటనో యున్నాడు ?

తప—(ఖేదమభినయించి) సఖీ! ఆకాశ గమనాయాసము న
బాధించుచున్నది కావున నీస్ఫటికమండపమున విశ్రమింతము.

సఖులు—ఆట్లే చేయుదము. (ప్రవేశము నటింతురు.)

విదూ—(సంభ్రమముతో) ఏమిది ! ప్రదోషారంభముననే ప్రభాతము సం
భవించినదే ?

మేన—(జనాంతికముగా) సఖీ! యిదిగో యీ రాజర్షి వలిపంపు సంతా
మునం బడి శిశిరోపచారంబు లనుభవించుచుం బరుండియున్నాడ
మండపాభ్యంతరమును వెలిగించుచున్న నీప్రభాజాలంబులం జూ
భ్రమపడి యీ బ్రాహ్మణుండు ప్రభాతమని పలవరించుచున్నాడు
కావున తిరస్కరణీ ప్రభావమున ప్రతిచ్ఛన్నలమై యుండి వీరివ్యా
రముం గనిపెట్టుదము (అట్లు చేయుచున్నారు.)

విదూ—(విస్మయముతో) మిత్రమా! పగలు రాత్రివచ్చినది. ఈ [illegible]
ప్రదేశమున ఋతుసంకరంబువలె అహోరాత్రసంకరముగూడ కలిగి
కారణమేమై యుండును?

రాజు—(సవిమర్శముగా) దివ్యజన ముండుచోట యేమి విచిత్రముండదు? మిత్రమా! వీఁచుట లే జేల?

విదూ—(భయముతోఁ దనలో) క్షణక్షణప్రవర్ధమానంబగు నీతనిమదనోన్మాదము నాకు భయముఁ గలిగించుచున్నది. (ప్రకాశముగా) మిత్రమా! నీ కింత యుబ్బు పేల? నీవె పీవ వలదంటివి గదా!

రాజు—ఔతప్ప నాహృదయమునది. హృదయమా! ఆ పద్మగంధి లభింపమిం జేసి నేను పరితపింతును గాఁక; నీ వన్నన్నో,

చ. ఘనతరలజ్జచే మొగము గ్రక్కున నంసమునందుఁ జేర్పఁ జుం
బన మొసరింతునన్న తతిఁ బట్టి, తటాలునఁ గౌఁగిలింతు, నుం
త నలిగినట్టి నీవి తరుణమ్మును వేఁచి సడల్ప నేర్తు, వీ
వనయము శ్రోణిచక్రముల కంచుదుకూలము జారింతువే? ఖేదమేటికిన్.

తప—(అసూయతోఁ దనలో) మదనా! యేమి నీయవివేకము? నాహృదయము భేదించి యతఁ డభిలషింపకపోయినను యాతని కర్పించితివి. చిరకాలమునుండి నేను ప్రార్థించుచున్నను యాతని హృదయము నాకభిముఖమగునట్లు చేయఁజాలకున్నాఁడవు. (ప్రకాశముగా) ఇతఁడు తన దేవింగూర్చి పరితపించుచున్నాఁడు. కావున మనకిట నేమి పని?

మేన—సఖీ! నీవు నూతనవే కదా! ఇతఁడు దేవీవిరహోత్కంఠుఁడు గాఁడు "నవవధూ" వనుమాట నితఁడు వచించుచుండ నీవు వినియుండ లేదా?

తప—వింటిని. అయినను నావిషయ మేమున్నది?

రంభ—అందువలననే గదా సందియము. మరల విందము.

విదూ—మిత్రమా! పద్మినీగవాక్షాంతరమునుండి ప్రసరించుచున్న యీ చంద్రమయూఖములు నీ యనంగమోహమును బోఁగొట్టుట లేదా?

రాజు—పుణ్యవిహీనునట్లఁ బదార్థశక్తులు విపరీతములుగా మారును గదా. చూడుము.

ఉ. పున్నమరేలఁ దోఁచి వరి ♦ పూర్ణకలాగ్రహణాభిరాముఁడై
వెన్నెలలీను నీతోఁగల ♦ విందు గురుండయి గూడ హారపుం
జెన్నునఁ గ్రాలు కరాగ్రముల ♦ చే నిది మంచిచెడ్డయుం
జెన్నుఁగనీని చీఁకటుల ♦ నీరిక లెత్తఁగఁ జేసె నామదిన్.

తప—(తనలో) హా! హృదయమా! అతఁడన్యనామధేయము నుచ్చరింపఁబోయిన మాత్రముననే చావ నుద్యుక్తవై యున్న నాశోకదురాశఁ గల్పించి నివారించెద వేల?

రాజు—మిత్రమా! చూచితివా నాయవస్థ. శయనించుటకుఁ గూడ శక్తి చాలకున్నది.

విదూ—(విషాదముతో) మందభాగ్యుఁడనగు నే నేమి చేయుదును? కర్ణపూరమైన నున్నచో నీతఁ డొకించుక యూరడిల్లియుండును. దానిం గూడ ప్రమాదవశంబున మర్కటుంబులపాలు జేసితిని.

మేన—(అభిప్రాయగర్భముగా) సఖీ! నమ్మికలేనిదానా! నిజముగ నుదాసీనుఁడే యైనచో నీకర్ణపూరముచే నీతని కూరట గలుగు టెట్లు?

తప—తనదేవి ననునయించుచు "నీ యపరాధమున [illegible] కారణ" మని హస్తిపురోద్యానమున నాతఁ డన్నవాక్యము నీవు వినలేదా?

మేన—చతురములగు నర్మోక్తులం దెలిసికొనుటకు నీ వింకను చిన్నదానవు గదా.

తప—ఇది యటుండుఁ గాక "కేవలము విస్మయమునకే నే నాకర్షింపఁబడితిని. వేఱు కాదు" అని విజనప్రదేశమందుఁ దన వయస్యునితోఁ బలుకుట చెప్పియుండ లేదా? ఇదియు నర్మోక్తియా?

మేన—పురుషు లతిగంభీరమానసులు గదా? తమనూతనచాపలమును మిత్రులకడ గూడఁ మఱుఁగుపరుపఁ జూతురు.

రంభ—బ్రాహ్మణునికలన నున కీ కర్ణపూరము వచ్చుటనిశ్చయముగ దెలిసినది. కావున దీనిని దీనుఁ డగు నావిప్రుని కిచ్చెదను.

(విదూషకునిముందట వైచు చున్నది.)

తృతీయాంకము.

విదూ—(చూచి విస్మయముతో) దండకాష్ఠయుక్తమగు జన్నిద పూరంబును దలంపనితలంపుగా వచ్చి పడినది. భీతము లగువానరము లెచ్చటనో డాఁగి యుండి దీనిం బడవైచి నట్లు దోఁచు చున్నది.

రంభ—పోరా! గ్రామీణకా! బ్రహ్మచారీ! నీవే కోఁతివి.

రాజు—(మందముగా దృష్టిఁ బ్రసరింపఁ జేయుచు) మిత్రమా? దీని నాయొ ద్దపైబెట్టుము. (విదూషకుఁడు దండకాష్ఠమునుండి విడదీసి కర్ణపూరము రాజు యెదపై నుంచును.)

మేన—సఖీ! యిప్పుడైన నమ్ముము.

రాజు—(తెలిసికొని తిరస్కారపూర్వకముగా) ఎవని దీకర్ణపూరము? అవ్వల బారవైవుము. (విదూషకుఁ డట్లు చేయును.)

తప—[తనలో] అయ్యో చెడితిని గదా! [ప్రకాశముగా] ఇఁక నేమి యిందును

మేన—కర్ణపూరము నీది కాదనుకొని యాతఁ డట్లు బారవైచెను తెలసెదను.

తప—[కోపముతో] పూర్వము "నీకర్ణపూరముచే నీతని కూరటకలుగు" నని చెప్పితివి. ఇప్పుడు "నీదికాదనుకొని పారవైచె" నంటివి. ఆహా! నీ కీతని యందేమి పక్షపాతము. [పోవ నుంకించును]

రాజు— గీతమాలిక.

నిర్దయా తపతీ ప్రియా! ♦

మేన—ఆత్మావమానినీ! పోదము రమ్ము.

తప—నీదుసంశయం బుడిగె నిప్పుడో హృద ♦ యంబ! వినుము

రాజు—ఆర్తిఁ బొందెదఁ గదవె చం ♦ ద్రాతపమున

తప—దైవమ! హతాస్మి

రాజు—రవిజని ♦ దాఘమందు

తప—అలరుమా! హృదయమ!

రాజు—కల్హ ♦ కొలనుభంగి

తప—సుకృత మొనరింప నైతినో ♦ సకియ! నేను.

రాజు—[నిట్టూర్పు విడిచి దైన్యముతో] ప్రియా ! నీసఖి యుచ్చరించిన సంశరణశబ్దమున కర్థము వేరైనను నీవు,

చ. కలఁగిన ధైర్యవృత్తిమయిఁ గ్రాలుచు నల్లపు "డార్యపుత్ర" యం
చలికులవేణి! కొన్నియమృ ♦ తాంచితవర్ణములొప్పుమాటలన్
బలికితి గాదె? యిప్డు కరు ♦ ణామతి నాదగుగాత్రమందు నీ
లలితకరాంబుజంబునిచి ♦ ప్రాణములన్ నిలుపంగఁ బోలదే.

తప—(సాభిలాషముగా రోమాంచమొప్పఁ దనలో) అమ్మయ్యో ! నేనే కదా యీతని కామమునకు హేతువు. [సంతోషపరవశంబున మూర్ఛిల్లుచున్నది.]

మేనక—[సహర్ష బాష్పగద్గదముగా] సఖీ ! మూర్ఛిల్లుము. మూర్ఛిల్లుము. నా కిష్టమే.

రంభ—[సంభ్రమముతో నాత్మగతము] సఖీ ! ఏమి నీమోహము ! [మేనకతో] సఖీ! నెచ్చెలి ఖేదమొందుటకు బదులు మూర్ఛిల్లుచున్నది. దీని నూఁరడింతము. [ఇద్దరు సమీపించి] ఊరడిల్లుము. ఊరడిల్లుము. ప్రియసఖీ ! [తపతి మూర్ఛఁ దెలిసి ప్రేమవిశాలములగు చూపులతో రాజుం దిలకించుచున్నది.]

రాజు—[అస్పష్టముగా] మిత్రమా !

క. కుదురుఁ దొలంగి హృదసువులు
మొదలఁ దొడంగెడిని గళస ♦ మీపమున, నిదే
వదలెడి గాత్రము, నింక నా
సుదతి మదక్షులను బడెడి ♦ చొప్పెనరుపుమా! 12

విదూ—[తత్తరపడుచు నశ్రుగద్గదముగా] హా! చెడితిని. చెడితిని. నాయందు దైవోపక్రమ మిట్లు గాఁబోలు. [సత్వరముగా సమీపించి రాజునంగముల స్పృశించును.]

రాజు—హా ప్రియా! [అని యర్థోక్తియందే మూర్ఛిల్లును.]

విదూ—[విషాదముతో] మిత్రమా! యూరడిల్లు మూరడిల్లుము. [మఱలఁ జూచి విషాదముతో] మిత్రుఁడు గతించెనా యేమి! [తలఁ గొట్టుకొనుచు] హా! వయస్యా! సకలధరామండలైకనాథా! హా! మదకారణబద్ధస్నేహా! సర్వకాల సహచరుఁడును బాలమిత్రుఁడును ననన్యశరణ్యుండను నగు నన్నేల విడనాడి పోయెదవు? దీర్ఘాయుష్మంతుండును వంశకరుండునగు పుత్రునిం బడయుము మని యాశీర్వదించిన సిద్ధదేశికుల వాక్యముగూడ వ్యర్థ మయ్యెనా? ఇఁక విలాపముతోఁ బనియేమి? భృగుపతనమునఁ బ్రియమిత్రు ననుసరించెదను. [నిష్క్రమించు చున్నాఁడు]

తప—(ఖేదమోర్వఁ జాలక భూమిపైఁ బడుచు) ఆహా! ఆర్యపుత్రుఁడు నన్నే పలవరించి గతించెను. ఆర్యపుత్రా! నేనును వచ్చుచున్నాను. ఇంచుక నిరీక్షింపుము. (మూర్ఛను బొందు చున్నది.)

సఖులు—(సంభ్రమముతోఁ దొడపై నునిచికొని) ప్రియసఖీ! యూరడిల్లు మూరడిల్లుము.

తప—(ఊరడిల్లి) సఖులారా! పతివధపాపమలీమస నగు నన్ను ముట్టకుఁడు ముట్టకుఁడు. పరలోకగతుఁ డగు నాతని ననుసరించుటకు నాకు సెలవిండు.

రంభ—(చింతించి) సఖీ! ఆహా యేమి మనభాగ్యము! నీ కరకమలసంసర్గ మభిలషించి యీమహారాజీయవస్థఁ బొందెను. కావున నీతని హృదయంబుపై శీఘ్రముగ నీ కరకమలముంచుము. ఇదిగూడ విఫలమైనచోఁ నిమ్మటి నందఱ మొక్కసారియే పోదము.

{ తపతి సత్వరముగా సమీపించి తిరస్కరణి నపనయించి
ససాధ్వసకంపముగా నతనియురమునఁ
గరతల మిడుచున్నది. }

రాజు—(శీఘ్రముగా లేచి చేయి వెనుకకు దీయుచుండఁగాఁ దపతిఁజూచి)

గీ. నన్ను బ్రదికించుటకు నీవు • నాయురమున
నిడినయీసుధాపూరంబు • లెసఁగుపాణి
వెనకకుం దీయఁ బోకుమీ • వినుతగాత్రి!
మత్కరంబున నునిచి స • మ్మదముఁ గూర్పు. 13

(గ్రహింప నుంకించును)

{ తపతి లజ్జతో సఖులఁ దిర్యగ్దృష్టులం జూచు చున్నది. }

మేన—(రాజును సమీపించి) మహారాజా! త్వరపడకుఁడు త్వరపడకుఁడు. ఈమాప్రియసఖి త్రిలోకప్రదీపకుఁడగు భానుని పుత్త్రి. భగవతియగు సావిత్రికిఁ జెల్లెలు. పేరు తపతి. భాను సంకల్పము గూడ నల్లుఁడు మహారాజుగారనియే కావున దేవు నారాధించి యీమె కరగ్రహణ మొనరింపుము. నీ యవస్థం జూచి నీచెలికాఁడు నిరాశఁ జేసికొని భృగుపతనమునకై వెడలిపోయెను. కావున శీఘ్రముగఁ బోయి నాతని రక్షింపుము. మేము పోయివచ్చెదము. పునర్దర్శనమగుఁ గాక. (సఖులతోఁ గూడ తపతి నిష్క్రమించును.)

రాజు—(సంభ్రమముతో మండపము నిర్గమించి పోయి) ఎక్కడ నెక్కడ నా చెలికాఁడు?

విదూ—(ప్రవేశించి) స్నానసంశుద్ధుఁడ నగు నేఁక కర్తవ్యమునకుం గడంగెదను.

రాజు—(శీఘ్రముగ సమీపించి) సాహసింపకు సాహసింపకు. ఇదిగో! నేను ప్రాణములతో నున్నాఁడను.

విదూ—(విని సంభ్రమముతో) ఎచ్చట నెచ్చట నున్నాఁడవు? బాష్పాంధదృష్టినగు నేను నిన్నుఁ గనఁజాల కున్నాఁడను. (కౌఁగలించుకొని రోదుచు) ఈజన్మమందే మరలనిన్నుఁ గౌఁగిలించుకొను భాగ్య మొందతి.

రాజు—మిత్రమా ! దుఃఖింపకుము. వ్యసనాంబుధిం గడచితిమి.

విదూ—ఎట్లు ?

రాజు—ఇట్లు—(అని చెవిలోఁ జెప్పును.)

విదూ—(హర్షముతో) దైవకృప నీయందుఁ బూర్ణముగ నున్నది. ఇఁక మనము చేయవలసినదేద్ది ?

రాజు—వే ఱెద్ది గలదు ?

గీ. ప్రణతవత్సలుఁ డైనట్టి ♦ పద్మహితుఁడు
క్రియల నిద్దాన మిగుల సం ♦ ప్రీతి నొంది
తనయు నివ్వాఁ వెఱవు లే ♦ దని దలఁచును
యిట్టిపని నిష్ఠ తోలుదొ త్త ♦ నాచరింతు. 14

(అని నిష్క్రమింతురు.)

తృతీయాంకము.

సంపూర్ణము.

తపతీసంవరణము.

చతుర్థాంకము

{ చేటి యొకగిన్నెం జేతం బట్టుకొని ప్రవేశించుచున్నది. }

చేటి—"సఖీ! సౌగంధిక! తుమ్మెదలారగింపని పూదేనియలం గొనిరమ్ము" అని భర్తృదారిక నా కాజ్ఞ యొసంగి యున్నది. కావున నిచ్చట వెదకెదను. (పరిక్రమించి చెట్లపై దృష్టులు నిగుడ్చి) ఈ కల్పలత యందలి బంగారు తామరమొగ్గ యూతికడ నించుక విరిసి నట్లగపడు చున్నది. అందుచే నిందు మధుకరములకుం బ్రవేశము దుష్కరము. కావున దీనిని గ్రహించెదను. (అని గ్రహించుట నటించును) ఆహా! యేమి యీ మధుపేశలత! అపుడే గిన్నె దాదాపుంగా నిండవచ్చినది. (మరియొకచోం జూచి) ఈ మందారవృక్షము నందలి కనకకర్ణికార కుసుమము వికసించి యున్నను లేమావిచిగుళ్ళు కప్పియుండుటం జేసి మధుకరముల కిచ్చటంగూడ ప్రవేశము దుష్కరమె. (అని కొమ్మ వంచును.) (అంత నాకాశయానమున బరణి పట్టుకొని మఱి యొక చేటి ప్రవేశించుచున్నది.)

చేటి—ఇది తపనవనము. ఇచ్చట దిగియెదను. (దిగుట నభినయించి ముందు నరుం జూచి) ఓహో, యిది ప్రియసఖి యగు సౌగంధికా! సఖీ సౌగంధిక! యిచ్చట నేమి జేయు చున్నావు?

ప్రథ—(చూచి) ఓహో జాంబూనదికా యిది! సఖీ! రతిపూజకుం బూందేనియలం సంగ్రహించుచున్నాను. నీ విప్పుడెక్కడనుండి వచ్చితివి?

ద్వితీ—దేవునుద్దేశించి మహారాజుగారిప్పుడు తపస్సుఁ జేయ నారంభించెనో యప్పుడు భగవతి యగు యమునాదేవి చెంతకు భర్తృదారికయొక్క కుశల వృత్తాంత మెఱింగికొనుటకై నేఁ బోయి యుంటిని.

ప్రథమ—తరువాత,

ద్వితీ—అక్క యగు యమునకుఁ ద్రైలోక్య మూల్యానురూప మగు హార మొకటి గలదు. దానిని తా ధరించుకొని గంగాహర సేవనార్థమై కైలాసమున కేఁగుచుఁ దా మరలి వచ్చుదాఁక వేచి యుండి దానిం గొనిపోయి భర్తృదారిక కిమ్మని యన్నింతవరకు నామె నిల్పినది. ఇప్పుడు నే నాహారముం దీసికొని వచ్చితిని. కావున నిచ్చట జరిగిన వృత్తాంత మంతయు నాకెఱింగింపుము.

ప్రథమ—చెప్పెదను వినుము. మహారాజుగారు ద్వాదశవాసరనియమమును బూని యుండఁగా భగవానుఁడగు వశిష్ఠుఁ డాతనిని నియమమునుండి నివర్తింపఁ జేసి భర్తృదారిక నడుగుటకయి భగవానుఁడగు సూర్యుని కడ కేఁగెను.

ద్వితీ—తరువాత,

ప్రథమ—పిమ్మట భగవానుఁడగు రవి యనుమతంబున మహర్షి భర్తృదారికం గొనివచ్చి మహారాజుగారి కిచ్చెను. పిమ్మటఁ గొన్ని దినంబులకు గర్భముఁ దాలిచి కుమారనిభుఁడగు కుమారుం బ్రసవించినట్లు భర్తృదారిక యొక స్వప్నముం గనెను. ఇచ్చట జరిగిన వృత్తాంత మిది. (అని గిన్నెలోపలఁ జూచి) ఇప్పుడీగిన్నె నిండియున్నది. కావున నిఁక భర్తృదారిక కడకుం బోవుదము రమ్ము.

(అని యిద్దరును నిష్క్రమింతురు)

{ అంతట రాజు లలిత వేషధారియై విదూషకునితోఁ బ్రవేశించును. }

రాజు—(స్మృతి నటించి యానందముతో) ఆహా! మన్మథవ్యాపారములు మనవబోధరసాంతరములు గదా! అట్లే,

వరుణమృదుకరము లమర • గురుపరిజన
సంగతయుపోలె దరిసె శు • భాంగి దేవి.

తపతి—(సమీపించి) జయ మార్యపుత్రా!

మేనక—జయము మహారాజా!

(నమస్కరింతురు.)

రాజు—(లేవనెత్తి తపతిం జూచి)

గీ॥ అంగముల నెల్లఁ బ్రసరించు • నట్టినీదు
స్తనభరస్పర్శయ నెడి సు • ధారసంబు
గ్రాలఁ, దనుమధ్యనన్నటు • కౌఁగిలించి
ప్రమద మొసఁగుమునాడుగా • ప్రముల కిపుడు.

(అని కౌఁగిలించి) సఖీ మేనకా! యాసన మలంకరింపుము.

మేనక—చిత్తము మహారాజా!

(అందఱును గూర్చుందురు)

రాజు—(మేనకం జూచి) నెచ్చెలి రంభ రాకున్న దేల?

మేనక—మహారాజా! యెద్దియో కార్యాంతరమున భగవతియగు సావిత్రికడ కేఁగినది.

విదూ—(తపతీముఖముం జూచి సంభ్రమముతో) మిత్రమా! అనుచరసమూహంబులతోఁగూడ చికిత్సకులుం జనిరా?

రాజు—ఇపుడు చికిత్సకులతోఁ బని యేమి?

విదూ—దేవిగారికి పాండురోగము సంభవించినది. పూర్వము కామోద్రేకమని చెప్పుటకు వీలుండెను. ఇపుడు నినుఁగలసి యుండియు దేహమెల్ల పాండురమై యుండ నేల?

రాజు—వ్యాధి విశేషము తెలియుంగుటకు నీకంటె సమర్థుఁ డెవ్వఁడును లేఁడు. మూర్ఖా! ముక్తాహారకాంతులం జూచి నీవు భ్రమించుచున్నాఁడవు.

విదూ—(నిరూపించి) సరే నిజమే (మేనకం జూచి) అమ్మా! మానవ చాపలమునకన్న బ్రాహ్మణచాపలము రెండు మడుంగు లధికము కావున నిట్లొకటి యడుగఁ దలఁచితిని. దయచేసి యానతిమ్ము. ఈవిస్మయనీయమగు హార మెక్కడ నుండి వచ్చినది.

మేనక—పాంచజన్యమున జనించిన ముత్తియములచే రచియింపఁ బడిన యీ హారమును ముకుందుఁ డాత్మచరణ సంభూత యగు గంగాదేవికిచ్చెను. ఆమె దానిని తన సఖియగు యమునకిచ్చెను. యమునాదేవి తనచెల్లెలగుతపతికిం బుత్తెంచినది. అది యీ హారము.

రాజు—భానుతనయా! యీ హారము చిరకాలమునకుఁ దన కుచితమైన స్థానమును బొందినది. మఱియును,

చ. స్తనసరసీరుహంబులకు ♦ దగ్గరచుట్టము నాఁగ నొప్పు నీ
ఘనసితహారకాంతిఝుర ♦ కాండము కోకిలపక్షమాలరీ
తి నసితమౌ నభమ్మున ♦ నతిస్ఫుటమై విలసిల్లుచుం బయో
ధినిఁ బ్రసరించు దైవతన ♦ దీఝురకాండము భంగిఁదోఁచెడిన్.

(నేపథ్యమున)

గీ. తేనె, సుమములు, ధూపముల్, ♦ దీపవితతి,
గంధ మాదిగ నుచితోప ♦ కరణము లివె
చేర్పఁ బడియెను రతిపూజ ♦ సేయఁ దఱి యి
దే యనుచు వేగ దేవికిఁ ♦ దెలుపవలయు. 6

తపతి—హా! (అనిస్మృతి నభినయించును.)

రాజు—సఖీ మేనకా! యిదియేమి?

మేన—మహారాజా! చిత్తగింపుడు. దేవరవారి సంగమమునకుఁ బూర్వముభగవతియగు రతీదేవినిఁ గూర్చి నెచ్చెలి ప్రార్థించి 'ఆర్యపుత్రునిసంగమము నాకెప్పుడు లభించునో యప్పుడు మధుకరము లానని పూఁదేనియలు నీకు సమర్పించెదను' అని చెప్పెను. సంగమ సుఖలోలయై సఖియింత

వఱకు నావిషయము మఱచినది. అందుచేతనే యీయారంభ మంతయును.

రాజు—(తపతి ముఖముఁ జూచినట్లుగా) ఈ యారాధనక్రమము చాల లలిత మైనదే. కాని యందించుక విపరీతము కూడ నున్నది.

చ. వరనిచయప్రదానగుణ ♦ వారవిభాసిని వౌట నిన్ను తా
వరముల నిచ్చుకుందగిన ♦ వానిని వేఁడుటబోలుఁ గాని యా
త్స్మరమణి నీకు నేత్రజని ♦ తజ్జ్వలనంబునఁ గోలుపోయి దు
స్తరపరితాపమొందు రతి ♦ తానుడఁగూర్చునె నీకుఁ గోరికల్

తపతి—అత్రిపుత్రుని ముఖము నక్షత్రకర్తలకు నివాస భూమియే కదా!

మేన—ఇంకఁ గాలక్షేపము సేయుట తగదు. కావున నహో రాజుగారనుజ్ఞ నిత్తురు గాక.

రాజు—ప్రియా! సరే నీ ప్రణయము నిర్వర్తించి పొనుము.

విదూ—మంచిదే యాశీర్వచనకాల మెప్పుడు తటస్థించునో యప్పుడు బ్రాహ్మణుండు సంపన్నుఁడని తలంపవలసినదే.

మేన—మూర్ఖా! ఈవిషయమున నీ ప్రసంగమే మున్నదే!
(రాజు ముఖమునుండి దృష్టుల నెట్లో వెనుక మరల్చి పరిహాసముతోఁ గూడ తపతి నిష్క్రమించుచున్నది.)

రాజు—వయస్యా! కాంతా వియోగముచేఁ బొడమిన యీ కాలమిప్పు డేవినోదములచేఁ గడపి పుచ్చుదును?

విదూ—(నిర్వేదముగా) నిర్మానుష్య మగు నీజీర్ణాటవీమధ్యమున వినోదమే ముండును? కావున నొక్క విషయము మాత్ర మాలోచించుకొనుము. రాక్షసులయొక్కయు వ్యాఘ్రములయొక్కయు నోటఁబడకుండ తప్పించుకొనినప్పుడు మాత్రమే సంతానవృక్షములఁ జుట్టుఁ దిరిగి భిక్షమెత్తి కొనుటకు మనకు వీలగును.

[అంత భీషణవేషముతో రాక్షసి ప్రవేశించుచున్నది.]

రాక్షసి—(సరోషముగా)

గీ. మిగుల రోసంబు నాకిదే • మేలమేలె
మాయలను ఘోరదండసం • పాతములను
గ్రూరుడగు సంవరణుని శి • రీర మింపుగ
బద్ధ లొనరింతు సలిల కుం • భమును వోలె. 8

సంవరణుని బాణములచే ప్రాణంబులు గోల్పడిన రాక్షసుల యందు కలండీతం
డన్ను జేరి "సఖీ మోహినీ! నీ మాయాబలముచేత, నెట్లయిన ఋషితుల
శరణ్యుండగు, రాజాపశదుండగు నగు సంవరణుని బట్టికొనిపోయి సముద్ర
మధ్యమున బడద్రోసి చంపుము" అని యా పుడు నన్ను సవినయముగా ప్రార్థించిరి
నా నాల్గు సుపుత్రులాకని చేసుడి యుండెస నా ... ... నున్నది.
కావున నా సఖులయొక్క నిరోగము నెఱవేర్చుటకు ... ...
ఇకనిప్పుడు వానిని వెదకెదను. (పరిక్రమించి చూచి, ఔరా! యీ
యొక ప్రాహ్మణుండగు ... ...
(చెలికులు నాకుదు) ఈ బ్రాహ్మణుండి ... ...
యున్నాడు. నోరూటలూరుచున్నది. ఏమిది! ... ...
యటుండగ ... ...
యెట్లు సంభవించును? కావున నిట్లొనర్చెదను.

(అతిరమణీయరూపయై రాజును సమీపించు చున్నది.)

రాజు—(చూచి విస్మయముతో) మిత్రమా! చూడుము.

గీ. దిబ్బపిఱుదులు నెఱికొను • గుబ్బచనులు
వెడదకన్నులు నసియాడు • వేసవియును
గ్రాల, మరుడను విలుకాని • కోల యనగ
వచ్చె నిటకుండి దెవ్వ యొక్క • వస్తు విటకు. 9

విదూ—ఈ యరణ్యమున వంచనశీలురగు స్త్రీలు ప్రచ్ఛన్నవేషమునఁ జరించుచుందురు. ఇదెద్దియో నాకుఁ దెలియకున్నది.

రాక్షసి—(విని విషాదముతోఁ గంపము నొందుచు) వంచనశీలురనుచున్నాఁడే. యిదియెట్లు? ఈతఁడు నన్నుఁ దెలిసికొనెనా యేమి? నా మనోరథము భస్మాయమాన మయ్యెఁగదా?

రాజు—అట్లనకుము. కాంతలందరును విప్రలంభశీలురే యగుదురా?

రాక్షసి—(హర్షముతో) దైవవశమున నన్నుద్దేశించి యితఁడీమాట ననలేదు (సమీపించి) జయము మహారాజా!

రాజు—పూజ్యురాలవగు నీకు స్వాగతము. నీ వెవరవు? ఇచ్చటి కరుదెంచుటకుఁ గారణ మేమి?

రాక్షసి—చిత్తగింపుడు మహారాజ! చిత్రరథుఁడను గంధర్వరాజునకు గగనమాల యని యప్రతిమానసౌందర్యరాశియగు నొకకూఁతురుగలదు. నేనామె సఖిని. సుమనావతియనుదానను. అనేక దేవాసురసంగ్రామవిజయులగు దేవరవారిగుణగణములను విని మిముఁ జూచువేడ్క హృదయంబునఁ జివురొత్త నాసఖి నన్నుఁ గలసి హస్తిపురమున కొకప్పుడు వచ్చియుండెను.

రాజు—తరువాత,

రాక్షసి—అనంతరము కార్తికేయావాసపరిసరారామమున నాసఖియొక్క పాదచిహ్నములను గామలేఖను గర్ణపూరమును దేవరవా రనురాగపూరితములగు దృష్టులతోఁ జూచుచుంటిరి. అదిగని నాసఖి నెమ్మనమున నుమ్మలికంబొంది పితృపరాధీనయగుటం జేసి చేయునదిలేక తన నగరమున కేఁగెను.

రాజు—(విదూషకునితో జనాంతికముగా) మిత్రమా! పాదచిహ్నముల యొక్కయుఁ గర్ణపూరముయొక్కయుఁ బరిణామమిట్టిది. తెలిసినదా?

విదూ—సరే కానిమ్ము. మరల నిప్పుడధికమ్ముగఁ గమ్మతావు లెటనుండియో వచ్చి ఘ్రాణేంద్రియములకు బర్వ మొనర్చుచున్నవి. కావున మఱికొందఱు దివ్యకన్యలు నిన్నుఁ గామించుటకు వచ్చుచున్నారని తలంచుచున్నాఁడను.

రాజు—(రాక్షసిం జూచి) తర్వాత,

రాక్షసి—ఇప్పుడు నాసఖి దేవరవారిసంగమసుఖము తనకు సంభవింపదని దలఁచి భృగుపతనమునకు సిద్ధమాయెను. అప్పుడు నేనాశాజనకములగు వాక్యములంజెప్పి యెట్టెటో నివర్తింపఁజేసి యిటకరుదెంచితిని. దేవర వారిప్పుడు సంగమానుగ్రహామొనర్పనిచో నామె నిశ్చయముగాఁ జని పోవును. నేనును సఖీమరణముఁ జూడఁజాలక యిప్పుడు మీసమక్షము నందే ప్రాణములు వదలెదను.

విదూ—(రాజుతో) మిత్రమా! యీదూతోపక్రమ మపూర్వముగా నున్నదే! బలాత్కారముచేత నా కామ ముత్పాదించుట?

రాజు—(స్వగతము) దీనివాక్యమును బట్టిచూడఁగా నామనస్సునుఁగూడ నసంతుష్టిగ నేయున్నది. కానిమ్ము, దీని నిట్లుబంపివైచెదను. (ప్రకాశముగా) శోభనవతీ! తమంతఁ దాముప్రార్థించి వచ్చెడి యిట్టి స్త్రీరత్నములను యేపురుషుఁ డభిలషింప కుండును? వేయేల? బాహ్యురాలవగు నీమాట జవదాటను.

రాక్షసి—(హర్షముతో) దేవరవారనుగ్రహించుటకు [illegible] కావున నేఁటి ప్రదోష సమయమునఁ మిత్రునితోఁ గూడ దేవ[illegible] రిచ్చుట నేవేఁచియుండుఁడు. నేనప్పటికి విమానము దీసికొని తప్పక వచ్చెదను. (అని నిష్క్రమించును.)

విదూ—మిత్రమా! ఏమి నీప్రయత్నము?

రాజు—నామనోవ్యాపారములు నీ వెఱుంగఁజాల కున్నావు. [illegible] గుణగణబద్ధమగు నా యీచిత్తవృత్తిని వేఱొకచోఁ జరింపఁ జేయ గలనా? కేవలము దాని సాహసమునకు వెఱచి నే నట్లంటిని. తపతీగాత్ర సంపర్కమున ధన్యమైనదని భ్రమపడి నే నిన్నాళ్లకర్ణ పూరమును ప్రాణపదముగఁ జూచుకొనుచుంటిని. అన్యకాంతా కపోల సంసర్గోపహతంబగు దీని నిప్పుడవ్వలఁ బాఱవైతుము.

విదూ—(నవ్వి) ఆహా! ఏమి యీరాజకులము నాశ్రయించువారికిఁ గలుగు పరి
భవము. ఇంతవరకును మధ్యభాగాంతరవర్తియైన యీకర్ణపూరమునకు
నిముసములో నవితర్కితోపద్రవము సంభవించినది. (కర్ణపూరమును
వాఱవైచి) మిత్రమా! ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము. ఆకాశ మీకర్ణపూర
మును దిగ్రమింగినది. మఱల నిది భూమిపై బడకున్నది.

(నేపథ్యమున)

మ. వనితాప్రాప్తివిహీనమత్యహితముల్ ♦ భావిన్ విషాదప్రదం
బును నాకస్మికమైన యొక్క సమయం ♦ బుం గల్పనం జేసి నే
తనునమ్మించిన మాయలెల్ల భృగుస ♦ త్కర్మంబులం దూలెమో
హినికాఖ్యాసురిస్వాంగ మొందిచనడిన్ ♦ హీనీకృతారంభయై.

రాజు—[హర్షముతో] విమాన సమేతయై యీనాతి వచ్చినప్పుడే తిర
స్కార విధానమునఁ బంపివైతునా యని చింతించుచుంటిని. ఇంతలో
నిదంతయు మాయాజాల ప్రభావమని వచించి దైవము మనల సంకటం
బులనుండి యుద్ధరించెను.

విదూ—నేను నెట్లో దైవకృపచే నారాక్షసియొక్క దంష్ట్రాంకురాగ్రముల
బారిఁబడకుండ బ్రదికితిని.

{ అంతటఁ గర్ణపూరమునుఁ జేతఁ బట్టుకొని
పటాక్షేపమున మేనక ప్రవేశించుచున్నది. }

మేన—త్వరపడుము. త్వరపడుము. మహారాజా!

రాజు—[సంభ్రమముతో] ఏమి యేమి?

మేన—ఆరాక్షసి తననెచ్చెలి భృగుపతనవృత్తాంతము దేవరవారితో విన్న
వించుటకుఁ బ్రారంభించినప్పుడు సఖి నాతోఁ గలసి యిచ్చటికివచ్చి
యుండి దేవరవారి సంకేతవచనము విని కోపము వహించి వెడలి
పోయెను. నేనును బర్యవసానము నిరీక్షించుచుండి దేవరవారి కిప్పుడు

యథార్థము విన్నవించుకొనఁ గలిగితిని. కావున త్వరితముగఁ బోయి వెచ్చెలి నూరడింతురుగాక.

రాజు—[విషాదముతో] ప్రేయసి యిపు డెచ్చట నున్నది?

మేనక—అదిగో చూడుఁడు. కల్యాణవాపనాలయముఁ బ్రవేశించుచున్నది. కావున త్వరపడుఁడు.

[అందఱు సంభ్రమముతోఁ బరిక్రమింతురు.]

[అంతఁ దపతి ప్రవేశించును.]

తపతి—(సప్రణామముగా) దేవా! రమావల్లభా! పూర్వము కామాగ్నిచేఁ గ్రాగి నశింపనున్న నాశరీరంబుఁ గాపాడితివి. ఇప్పుడో మఱల నీదు కోపానలదాహమున నశింపనున్నది.

రాజు—(సంభ్రమముతో సమీపించి) ప్రేయసీ! ఇది యేమి? కోపానల మనుచున్నావు?

తపతి—(బొమలు ముడిచి వెనుదిరిగి మఱలిపోఁ బోవును)

రాజు—(చేలాంచలముఁ బట్టుకొని)

చ. అనయము నీవునాయెడల • నంచితగీతినిఁ జూపుప్రేమన
ర్తనములతత్త్వముం దెలియఁ • దథ్యముగాఁగ మదీయమానసా
బునకు నశక్యమేయగును • హో! యిదియేల వహించెదీవు నీ
మనమున నీదులేని యవ • మానము ముగ్ధకురంగలోచనా.

మేన—సఖీ! కోపమొందకుము. (చెవిలో) ఇట్లు జరిగినది.

తపతి—కట్టా! నిష్కారణముగ నార్యపుత్రునిపై నా రాగము మోపితిని. (రాజుం జూచి) ఆర్యపుత్రా! క్షమింపుము.

రాజు—(సంతోషముతోఁ గౌఁగిలించుకొని) అనిమిత్తకోపశీలా! యీ నాదు నిపై నీకుఁగల కోపహేతువు లసత్యములును దుఃఖభాజనములు నైనవి.

మేన—(విదూషకునిజూచి) ఓయి రాజవయస్య! నాకాశముపై నుండిపడిన నీకర్ణపూర మిదిగో! తీసికొనుము.

విదూ—(భయముతో) రాక్షసియొక్క కర్ణపూరము మాకు శుభంకర మైనది కాదు. కావున నే నొల్ల.

రాజు—(తపతి వినకుండునట్లు) సఖీ మేనకా! మాకు మర్మవ్యథఁ గలిగించుచున్నావు గదా!

మేన—మహారాజా! శంకింపకుడు. యీ కర్ణపూరంబును, బదయుగళంబును మా నెచ్చెలి యవియే.

రాజు—నా హృదయమున నాటియున్న సంశయశల్యము దైవకృపచేఁ జిరకాలమునకు నీచేఁ దొలగింపఁబడినది. (విదూషకునిం జూచి) మిత్రమా! కోపాంతరాయ రహితమగు ప్రియా పరిష్వంగమిది. కావున నీకర్ణపూరము స్వీకరింపుము.

విదూ—అట్లే (అని పుచ్చికొని దిక్కులు పరికించి) మిత్రమా! ఆకాముకులగు మా బోఁటివారు సంధ్యోపాసన మతిక్రమింప గూడదు గదా!

రాజు—(నల్దిక్కులం జూచి) మిత్రమా! చక్కఁగాఁ బ్రబోధించితివి. (తపతిం జూచి) ప్రేయసీ! నీవభ్యంతర మందిరముఁ బ్రవేశింపుము. మేమును,

గీ. ధాతృగాత్రముఁ దమమునఁ ◆ దప్పులసీక
బ్రోచుచుఁ ద్రివేదములకును ◆ మూలమగుచుఁ
దవిలి నిరుసంజ జపియింపఁ ◆ దగిన దగుచు
వెలయునీ సహజాతకు ◆ గొల్వఁబోదు మిప్పుడు. 21

(అందరును నిష్క్రమింతురు.)

చతుర్థాంకము

సంపూర్ణము.

ఓం

తపతీసంవరణము.

పంచమాంకము.

{ అంతట బద్ధకర్ణపూరదండహస్తుఁడై భయముతో విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

విదూ—(నిట్టూర్పు విడిచి) అయ్యో! వంచింపఁబడితిని, వంచింపఁబడితిని. ఈ తపనవనమం దతిచిరకాలము విహరించియున్న వయస్యుఁడును, దేవియుఁ బరిజనంబును స్వప్నలబ్ధమగు నిధివలె ప్రభాతమున మేల్కాంచి చూచు సరికి నాకగపడకున్నారు. ఈ తపనవనమందంతటను వెదకితిని. మృగశకుంత జాలంబుల మాత్రము విడచి సర్వస్వమపహరించికొనిపోయినయీ రాత్రిచేఁ దపనవనమును నేను నేలకో విడువఁబడితిమి. ఆశ్చర్యము! (సవితర్కముగా) దేవితోఁగూడి రాజు స్వపురలోకమున కేఁగియుండునా యనుకొన్నచో నాకుఁ దెలుపకయే యాతఁడట్లొనర్చి యుండఁడు. ఒకవేళ మాయాదక్షులగు రాక్షసు లెట్లయిన నితనిఁ గొంపోయిరను కొందునా యది వారికి సాధ్యముగాదు. భృగుకర్మ ప్రభావముచే మాయ లిచ్చటఁ బ్రసరింపవు. ప్రత్యక్షముగనే పరాక్రమించియుండునను కొన్నచో వారల నివారించుట కాతని ప్రభావమే చాలును. కానిమ్ము మనూహాలచే నికఁ బ్రయోజనము లేదు. కావున తపనవనము విడిచి వేఱొక చోట వెదకెదను. (పరిక్రమించి దిక్కులు బరికించి) అహో! ఈవన గహన ప్రదేశమెంత భయంకరముగా నున్నది! కుంభస్థలము సింహ నఖాగ్రంబులచేఁ జీల్పఁబడుటం జేసి తనసహచరుఁడు రోదనము సేయుట

విని భయముచేఁ బఱువెత్తుచు మార్గమధ్యమున బోయలు గల్పించిన గుంటఁ బడి యీ కరిణి జాలిపుట్టునట్లుగ నేడ్చుచున్నది. (మఱియొక చోఁ జూచి) ఆహా! భల్లూకము వెనుకటి భాగమంతయుం దిని విడువ నాలుక వెడలఁ బెట్టి నిశ్చలోత్ఫుల్లలోచనంబులతో నిటబడియున్న యీ కురంగాంగనం జూడ నిప్పుడును భయము గుచున్నది. క్రూరసత్వనిహతంబులగు దుర్బల మృగ కళేబరంబులచే నిండి దుర్గంధంబై యున్న యీ ప్రదేశము దుర్భిక్షాపీడితంబగు రాష్ట్రంబును బోలి యున్నది. వేయేల? భయవిధురం బగు నాదృష్టియే యిచటఁ బ్రసరింపఁ జాల కున్నది. ఇఁక నడుగులస్థితిఁ జెప్ప నేల? పురవీధుల నేని యొంటి బోవ వెఱచు నే నీయరణ్యమం దెట్లు భయపడ కుందును? సహాయులా లేరు. కావున నాకిఁక శరణ మెద్ది? దిక్కేమి? (భయకంపితుండై దండకాష్ఠము నూతఁగాఁ గొని నిలుచును.)

{ అంతట నమాత్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

అమా—(సవిశఙ్కముగా) ఆహా! కామ మెంతనీచ మైనది. ప్రసిద్ధప్రభావుండును నిసర్గవినయసముద్భవశేముషీ ప్రశమితప్రజోపద్రవుండును నగు మహారాజుగూడ నీకామమునకు లోనై స్వరాజ్యము విడచి యింత కాలమును యీమహారణ్యమునందు నివసించుచున్నాఁడు. ఇఁక రాజ్య మన్ననో చిరకాలము నుండియుఁ బర్జన్యునిచే నిరాకరింపఁబడి యున్నది

సీ. ఏవంకఁ జూచినఁ ♦ బ్రేవుల ప్రోవులు
చిత్తభీకరములై ♦ జెలఁగుచుండె
ఘోరమైనట్టి శి ♦ వారావభారంబు
కర్ణరంధ్రంబులఁ ♦ గాడుచుండె
భూతభేతాళసం ♦ ఘాతంబు చెలరేఁగి
తిరుగాడఁ జొచ్చె నల్ ♦ దిక్కులందు

నర శిరంబుల విరా • సమ్మొ లెమ్ములు మేది
ని భాగమంతట • నిండి యుండె

గీ. ప్రజలు వెఱగంది మిగుల దూ • రంబు సని
యీదృశావస్థలం జిక్కి • యిప్పుడు చూడ
సంవర్షణాచక్రవర్తిరా • జ్యంబు భయద
మయ్యెఁగాళీమహోగ్రకా • యంబు భంగి

అభిమత కాంతాయుక్తుఁడైన మహారాజుగారికి తపనవన మను నొకానొక దేవారణ్యము విహారభూమి యనివింటిని. కావున తపనవన మెచ్చట నున్నదో వెదకి కనుగొందునుగాక. (పరిక్రమించుచు ముందుఁజూచి) ఓహో! దేవరవారికి బహిఃప్రాణ మగు నీహారాళియ్యఁడు దేనిచేతనో పట్టుపడిన వాఁడువలె గన్పట్టుచు నిచటనున్నాఁడు. ఈతని వలన మహారాజుగారి వృత్తాంతముఁ దెలిసికొనియెదను. (సమీపించి) మిత్రమా! సేమమా!

విదూ... (సంభ్రమముతో) ఓహో అమాత్యుఁడు వసుమిత్రుఁడా? ఏమి యీ మబ్బులేనివాన. (హర్షముతోఁ గౌఁగిలించికొని) రాజహితంబగు రాష్ట్రంబు విడనాడి వచ్చితి విదేల? బలగర్వితులును మనముఁ బూర్వ వైరులును నగు పాంచాలు రుపేక్షింపఁ దగువారలు కాదుగదా?

ఆమా... అతి క్షుద్ర పరాక్రమ వంతులగు పాంచాలురఁ గొడఁబడయేటి కటుండి నిమిత్తము. ఇప్పుడతి భయంకరమగు క్షామ మాదేశము పీడించుచున్నది?

సీ. తిన నోగిరము లేక • దినదినంబును జిక్కి
శల్యావశిష్టులై • జనులు మృత వి
శేషులు కంఠాగ్ర • సీమఁ బ్రాణములు మె
దల కదు దీనాత్ము • లయి వలలు

గాలముల్ మూఁపున • వ్రేలవైచి, తరలి
మత్స్యంబులం బట్టు • మమత మీఱ
గంగయందలి లోఁతు • గలయట్టి మడువుల
లో సొచ్చి కుతుకత • లోఁతు నీట
గీ. మునిఁగి యుండగ నామిషం • బునకుఁ దిరుగు
లాడు గ్రద్దలు వక్రంబు • లైన వాఁడి
ముక్కులను వారి తలల పైఁ • బొడుచు చుండుఁ
దటుకు తటుకున ఘోరశ • బ్దంబు గాఁగ. 2

ప్రభు వచ్చుట లేమిం జేసి యిట్టి దారుణావస్థ సంభవించినది. కావున నేదో యుపాయమున నతనిని హస్తిపురికిం దోడ్కొనిపోవ వచ్చితిని. ఇప్పుడు మహారాజుగారెచ్చట నున్నారు?

విదూ—(నిశ్వాసముతో) మందభాగ్యుఁడను జెప్పెదను వినుము. ఇంత కాల మిచ్చటనే తపనతనూజం గూడి విహరించి గతరాత్రియందు నిదురించు చుండ నన్నిచ్చటనే విడిచి దివ్యజనసమూహముతోఁ గలసి గంధర్వ నగరమువలె నదృశ్యుఁడయ్యె. అందుచే నీకాంతారమం దెందు వెదకుచు క్రూరమృగంబులవలని భయంబున నేనిట నిలిచియుండ నీవు వచ్చి నన్నుఁ గలసికొంటివి. ఇదంతయు నా యధన్యతాపరిపాకమే.

ఆమా—అట్లు గాదు. నాపై నిందారోపణ సేయఁబూని మాత్సర్యముచే మహారాజిట్లుపక్రమించె. ఏలయన,

గీ. వ్యసనమిత్రంబు లగు భూప • తాత్మజాప
రాధముల నంతిపురపు మూ • ర్ఖతను జేసి
యపనయమునను నాదోష • మంతయు నచి
వాత్మమాలిన్యపరిపాక • మగుఁదలంప. 3

(చింతించి) మహారాజుగారు నిజముగా నన్ను విడచి దేవీసమేతుఁడై పోవఁడని నానమ్మకము. ఏకారణముననో యంతర్హితుఁడైన దేవిని వెద

కుచు నీయరణ్యమందే తిరుగుచుండునని తలంచెదను. కావున నాతని వెదకుదమురమ్ము.

విదూ...(స్వగతము) ఆహా! దేవినెంతనిర్దయస్వాంత! తనయుండను ఫలమునకుం బువ్వును జూపినట్లైనూపి వెడలిపోయినది. (ప్రకాశముగా) అట్లే కానిమ్ము.

(ఇద్దఱుంబరిక్రమింతురు.)

విదూ...(ముందుజూచి) ఈయిసుకనేలపై నెవ్వండో వనచరుండు నడచి నట్లున్నది. ఇదిగో యడుగుజాడ.

అమా...(సావధానముగా నిరూపించి హర్షముతో) చిరకాలమునకు నా నేత్రములు ధన్యములైనవి.ఇయ్యది మహారాజుగారిపదకమలముద్రయే. చూడుము.

మ. కలశంబియ్యది ఛత్రమియ్యది తురంగంబల్లదేయీయదే
జలజంబయ్యదియే పతాకమిదియే శంఖంబుచక్రంబదే
భళిరే!కల్గును లక్షణంబులివిభూ శ్రేష్ఠుంకై సప్తవా
ర్థిలసన్మేదినినేలుసంవరణు నంఘ్రిందక్క నన్యాంఘ్రిలన్

(నేపథ్యమున)

ఛీ! దురాత్మా! అచలాధమా! చిరకాలంబునుండి వెదకుచున్న నాప్రాణేశ్వరిం జూపకున్నాఁడవు. విశ్వవిజయానంతరవిరమకైదిష్వా! క్షోణీధరకార్ముకోద్వహనకర్మకరా! జనితబహుజన్యపౌరవరాజన్య చాపచక్రపరాక్రమవిశేషంబు లిప్పటికిని నీ వెఱుంగఁజాలకున్నాఁడవు కానిమ్ము. సంవరణుఁడిప్పుడు బోధింపఁగలఁడు.

విదూ...(చెవియొగ్గి) దైవవశమున జలధరగంభీరమగు వయస్యుని స్వరము వినగంటిమి.

అమా...ఆహా! మహారాజుగారు తనప్రాణేశ్వరిని హిమవంతుఁడపహరించెనని తలంచి యున్మత్తునిభంగి నతనిపైఁ గోపించుచు నిందింపుచున్నాఁడు కావున నతనిదర్శించుటకిది సమయముగాదు. తటి వేచియుండి సమీపింతము.

విదూ...అట్లే! (గుల్మాంతరంబున డాగియుందురు.)

{ అంతట నున్మత్తుఁడగు రాజు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

రాజు...(ఉద్వేగముతో 'ఆ దురాత్మ'యని పూర్వరీతినే పఠించి)

చ. హరుఁడు పురత్రయైకహరుఁ ♦ డల్లుఁడు దాశరణంబొసంగినన్
శరభవుఁడాత్మజాతతను ♦ జాతుఁడు నిన్ బ్రదికింప నెంచినన్
సురరిపువాహినీప్రకర ♦ శోణితధారలఁ బుక్కిలించి బల్
బిరుసుగ నున్న నాదుశర ♦ బృందము నిన్ విడనాడునే ఖలా? 5

ధనువు, ధనువు.

విదూ...(క్రిందపడి భయముతో) అహా! నన్నెవ్వఁడో పడఁగొట్టినట్లున్నది.

అమా...(విస్మయముతో) ఆహా! మహారాజుగారి ప్రభుశక్తి శక్రప్రభావము నతిశయించియున్నదిగదా! గౌరీగురుండగు హిమవంతుఁడుగూడ నీతని కోపంబున కదలి కంపించుచున్నాఁడు. (విదూషకుని లేవనెత్తును.)

రాజు...(చింతించి) ఛీ! కృతఘ్నులం దగ్రేసరుండఁ గదా! నాఁడు విరహార్తిచే నా ప్రాణములు పోవనున్న తఱిని మనోహారిణితోఁ జేర్చి నన్ను రక్షించెం గదా యితఁడు. అట్టి యీ హిమవంతు నిప్పుడు నా బాణంబులకు లక్ష్యభూమిగా నొనర్చితిని. వేఱొకచోఁ వెదకెదనుగాక. (మఱియొకచోఁ జూచి) దేవా!

మ. సరసీజాక్షి! విలాససంచలితయో ♦ షా భ్రూలతాబోలునీ
విరివిల్లం సమునందుఁ జేర్చితుహినో ♦ ర్వీభృద్వశ్రేణి నం
చరణాసక్తుఁడవైతి, వెందుఁ గనన ♦ న్మత్ప్రాణతుల్యాంబుఁ గా
తరసారంగవిలోచన బహుపదా ♦ గ్రంబొందఁగనప్పట్టినే? 6

రాజు—హాహాహా! నే నున్మత్తుఁడఁగదా! శరీరింబోలె నీయనంగు నుద్దేశించి ప్రేలఁ జొచ్చితిని. కానిమ్ము వేఱొకచోట వెదకెదను. (పరిక్రమించి

హర్షముతో) ఆహా! నా మనోహారిణి నోయిన త్రోవ గుర్తించితిని. ఏ
కారణంబుననో కోపించి నన్ను విడనాడి పోవుచు,

గీ. శ్రమముచే దేవి యిచ్చోట ♦ క్షణము సేపు
కూరుచుండి వియోగార్తిఁ ♦ గుందు వేళఁ
గొలఁకులందుండి ధారలై ♦ చలువ జాఱ
నంజనముఁ గూడి పడినట్టి ♦ యశ్రులివియె. 7

(మఱల భావించి) ఇది చంద్రకాంతము గాదు. ఇవి యశ్రుజలంబులుం
గావు. విరిసిన తెలిమెట్టదామరలపైఁ జేరిన తేఁటిమొత్తంబు లివి.
కావున మఱియొకచో వెదకెదను. వెదకి మాత్ర మేమి ప్రయోజనము!
ముహూర్తమాత్ర మేని తన వియోగము సహింపఁజాలని నా హృదయము
నెఱింగియును నను విడనాడి యెచ్చటికో వెడలిపోయినది. (మఱల
విచారించి) ఇట్లును గాదు. పతినే దైవముగా భావించు నా మానసాధ్వి
యిట్టి యపరాధ మొనర్చియుండదు. ఇదిగో! కులట వసుంధర. సపత్నీ
మాత్సర్యంబున నా సాధ్విని దిగమ్రింగినది. దీని శిల మిదియె తెల్లమై
యున్నది. ఏల యన,

గీ. రాజసభయందు దశరథ ♦ రాజతనయ
ననుఁగు నిల్లాలి నాతని ♦ కనుల యెదుట
నపహరించి తిరోధాన ♦ మందెఁ, గాన
నిచట దీనికి దుష్కరం బెద్ది యింక?

(స్మృతి నభినయించి) ఇది యును గాదు. అనేక సమ్రాడ్భూపాలకు లనుభ
వించి విడిచిన దీని కా పరమసాధ్వియైన సపత్నీమాత్సర్యమున కవకా
మెద్ది? కావున నీపుడమి మత్ప్రాణవల్లభ నపహరించి యుండదని తలఁ
చెదను. కావున వేఱొకచో వెదకెదను. (పరిక్రమించి యెదుటఁ జూచి
యానందముతో) ఆహా! యివి దేవి యొక్క మందగమనకము
మిత్రమా పారాశర్యా! దీనిని మఱలఁ బాటించితివేల! (త్రిశిరా ...)

ఆమా...మిత్రమా ! నీవు మహారాజును సమీపించుట కిదియే సమయము. నేను నేదో యుపాయమున నీయన యున్మాద మొకింతుక తగ్గించి పిమ్మట నగపడియెదను.

విదూ...(అట్లేనిష్క్రమించి మఱలఁ బ్రవేశించి శీఘ్రముగ రాజును సమీపించి కర్ణపూరముం జూపుచు) మిత్రమా ! కర్ణపూర మిది. ఈమందభాగ్యుఁడను నేను. ఈపద్మరాగ భూమియందలి కిరణజాలంబులంజూచి భ్రమచే కర్ణపూర మను చున్నాఁడవు

(విదూషకుఁడు కర్ణపూర మిచ్చుచున్నాఁడు.)

రాజు—(తీసికొని హృదయముపైనిడికొని సరోమాంచముగా) ఓహో! ప్రియా! పరిగ్రహసుభగావతంసకా !

చ. పులకసుహృద్వతంసములఁ • బొందిదళాళికిస్పర్శవిఘ్నముల్
గలుగఁగఁజేయు దేనిపయిఁ • గల్గెనునీకుమహాభ్యసూయ య
య్యలికులనీలనేత్ర సుమ • మాగ్రచయంబునఁ జిత్రమైన వ
త్మ్మల నయనావిపాండుతర • గండతలంబునకుం బ్రమోదమే.

మిత్రమా ! తదంగసంగమోత్సవదుర్లలితం బగు నీకర్ణపూరంబుచే నామోహాంధకార మించుక విరళమైనది. కావున తదన్యము శ్లాఘాపాత్ర మగు మఱి యేవస్తువుచే నేనిప్పుడూరటఁ బొందుదును.?

విదూ—మిత్రమా ! వియచ్చరయగు నామెకు సంబంధించిన వస్తువులు మనుష్యమాత్రుల మగు మనకెట్లు లభించును?

రాజు—(నింగివంకఁజూచి యానందముతో) ఆహా ! నే నింతవఱకును సుకరంబుగ నూఱటఁబొందు మార్గమును మఱచితిని. చూడు మిదిగో! యాలతాంగి జనకుండగు భానుమాలి, దేవా! పద్మినీ వల్లభా !

గీ. స్వతనయాచ్యుతరాగసం • గతినిఁ జేసి
మంజుళతఁ గాంచి నీకర • మాల యమృత

రసము లొలికించె నాకు గా ◆ త్రముల నిపుడు
కాన నమృతాంశుఁడవు గాని ◆ ఖరకరుఁడవె ? 10

హా! కష్టము. ఏమి యీయకాల జలదము! ఈ పాపి భానుమాలి
కష్టపడు చున్నాఁడు. ఓయి సౌదామనీమనోహరా!

చ. వెడద శిఖావళి న్విప్పి నిజ ◆ పింఛములన్ విరియించి నాట్యమా
న్నడపుచుఁ గూఁత మ్రోఁత గళ ◆ నాళము నిండఁగ మోరసాఁచి ప్రే
ముడినిఁ జెలంగు బర్హివర ◆ ముం గనుమా! ప్రణయంబు మీఱఁగాఁ
దోడఁ జెఱకుమింక సూతయును ◆ ద్యోమణికిన్ విని రోధివాటకున్

(నేపథ్యమున)

రాజా! ఋతునందనా!

మ. వర తేజోనిధి నీవు దూర మగుటన్ ◆ బాంచాలకుల్ నీదు రా
జ్యరమాస్థానము నాక్రమించి రిఁక నం ◆ త్యంత త్వరం బోయి నీ
పుర మాపజ్జలధిస్వభంగముల ని ◆ ర్మూలంబు గావింప భూ
వర! రక్షింపుమనంతరంబున భవ ◆ ద్వాంఛల్ ఫలించుం జుమీ

రాజు...(కోపారుణిత నేత్రుఁడై వినుచు) ఏమి? పాంచాలకులు నా
రాజ్యమాక్రమించిరా?

ఉ. బాలుఁడ! యెంతు వేని క్షణ ◆ కాలము నా హృదనోద్యమున్న [బాం
చాలుర, పత్తిహస్తిరథ ◆ సైంధవ యుక్తముగా క్షణంబులో
వాలును బల్కఁ దొట్టి శర ◆ పంక్తుల వారలసంధిబంధముల్
రాలఁగఁ గొట్టి పంపెద న ◆ రాతిగణంబుల నిదుఁ బ్రోలికిన్ ‖

విదూ...(తనలో) శబాస్! వసుమిత్రా శబాస్! అమాత్యభావానురూపముగఁ
జరించితివి. భగవదనుగ్రహంబుచే నీతని మదనోన్మాదము కోపాం
కుశ ప్రభావమున నివారిత మైనది. కావున నేనుగూడ నీతనికోపము

నించుక వృద్ధిఁ బొందించెదను. (ప్రకాశముగా) మిత్రమా! ఆపాంచాలాధములు నీబాహుబల పరాక్రమ మిదివఱకే యెఱింగి యుండియు నిపుడిట్లు దొడంగుటెల్ల నాత్మవినాశనంబునకే.

రాజు...(సవిమర్శముగా) మిత్రమా! పూజ్యుండగు వసుమిత్రుండు రాజ్యమున లేఁడా? ఇట్లేల సంభవించినది.

{ వసుమిత్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

వసు...దేవా! జయము మగుఁగాక!

రాజు...(చూచి) ఆహా! అమాత్యుఁడు వసుమిత్రుఁడు విచ్చేసి యున్నవాఁడు (కౌఁగిలించి) నెచ్చెలీ! మన రాజ్య మంతయుఁ బాంచాలురచే నాక్రమింపఁ బడెనని యాకాశవాణి వచించినది. నీమతిబలముచే వారి పరాక్రమ మంతయు నడుగంటి యుండెఁ గదా! మఱల నిట్లేల సంభవించె?

అమా...దేవా! నిజము. కేవల మాపాంచాలాధముల పరాక్రమ మెంచఁ దగినదికాదు. కాని భవద్బాహుబలనిర్జితము లగు సకలరాజన్య చక్రంబులతోఁ గూడ తామేకీభవించి నామతిబలము నయిత మతిక్రమించి, దేవరవారి పరాక్రమమున కెదురు సూచుచున్నారు. కావున నింక నిముసమైన నాలసింపక వారి మనోరథంబులం ద్రిప్పుఁడు.

విదూ...అమాత్యా! అనుచరులను వాహనంబులనుగూడఁ దోడితెచ్చితివా? అట్లయిన శీఘ్రముగ బయలు వెడలుదము.

అమా...అవును తెచ్చితిని. ఇచ్చటికి క్రోశమాత్రప్రదేశమున వారల నిలిపి మహారాజుగారిని వెదకుచు నేనొక్కఁడనే యిట కేతెంచితిని.

రాజు...అనుచరసమూహంబు లేటికి? సకలరాజన్య ప్రాణాపహారార్థియై నాదక్షిణ భుజము మిక్కిలి త్వరపడుచున్నది. కావున మన కింపగు గమనోపాయ మాలోచింపుము.

{ అప్పుడాకాశమునుండి సారథి రథముతోఁ బ్రవేశించును. }

సారథి:...సూర్యభగవానుఁడు నా కిట్లానతిచ్చెను. "హాయసేనా! నాయల్లుఁ డచట లేమిం జేసి జలపూరితపూర్ణంబు లయ్యెను నా కర్మజాలంబు లాతని రాజ్యమున వర్షింప నిచ్చగించుటలేదు. కావున నాతని రాజ్యము దుర్భిక్షపీడితంబై నశింపనున్నది. ఇఁక నతఁడున్నాఁడన్నచో తపతీ సంగమ లోలుఁడై కర్తవ్యముల మఱచి నందనోద్యానతుల్యంబు లగు నీ హిమవత్కాననంబుల సంచరించుచు స్వరాజ్యమునకేఁగుట కిచ్చగింపకున్నాఁడు. కావున నీదంపతుల నించుక కాలము వేఱుపఱచినఁ గాని కార్యములు నెఱవేఱవు. పతినే దైవముగ నెంచు నాతపతి జాగ్రదవస్థలో వియోగమున మాట విన నోర్వదు. కావున వారిద్దఱు నిద్రావస్థలో నున్నపుడు దాఁ ఆపతిని సపరివారముగా సావిత్రీ సకాశమున జేర్పుము" పిదప నేనన్నచో

గీ. సహచరమునుండి యలచక్ర ♦ సతినివోలె
పృథుపయోధరభార గు ♦ ర్వియగుప్రియను
నృపుని వెడజేసి రవియాన, ♦ నిచుఁడ నయి
తోలుతవాఁడైతి జనులఁ బ్ర ♦ దోషగతిని

ఇఁక దేవునిరెండవ నియోగము. "అమాత్యునిచేఁ బ్రేరేపింపఁబడి సంవరణుఁడు నిజరాష్ట్రమున కేఁగదలఁచి శీఘ్రగమనోపాయ మెఱుంగక చింతిల్లుతఱిని రథముం గొంపోయి యాతనిమనోరథంబుఁ దీర్పు" మనియె కావున నిటక్రిందికి దిగియెదను. (అవతరణము నటించుచుఁ గ్రిందుచూచి) ఆహా! యీరథము క్రమముగాఁ గ్రిందికిదిగుచుండఁగా

చ. జలమునఁ దేలు నేలవలె ♦ సంతతి కొకాదుకుజంబులం, గుజం
బులు జలమందు కాదు గిరి♦భూమిఁ, గిరుల్ జలరాశిఁ, గాదు భూ

స్థలి, భువి సంద్రగోసినము ◆ సందున, మామక చిత్తవృత్తి లీ
ష్వాలు పునఁదోఁచె నెక్కొని స◆ముద్ధరణ ప్రతిరోపణంబులన్

విదూ...(పైనిజూచి) మిత్రమా! నీహృదయసంతాపము నివారింపఁదలచి మీ మామయగు సూర్యభగవానుఁడిట కేతెంచుచున్నట్లున్నది.

రాజు...ఇదేదియో నొక దివ్యరథము. నిజప్రభాపటలంబులచే నాద్యంతంబుల దోఁపనీయకున్నది.

అమా...దేవత లెల్లపుడును దేవరవారిమనోవర్తులే కదా?

సారధి...(క్రిందికి దృష్టులు నిగుడ్చి) ఆహా! యిదిగో మహారాజగు సంవరణుఁడీ హిమవత్కాననంబున నున్నాఁడు. ఇపుడు నేనీతనికి భూతార్థమంతయు నెఱింగించినచో తనదేవివృత్తాంతమతఁడు నన్నడుగును. అపుడు కష్టము సంభవించును. కావున నిట్లు వచింతును గాక. (క్రిందికి దిగి సమీపించి) మధ్యమలోకపాలా! విజయమగుఁగాక! అసురవిజయంబున మీరు పలుమాఱు తనకు సాహాయ్యమొనర్చుటంజేసి మహేంద్రుఁడు మిగుల సంతసించి యాయుష్మంతుఁడవగు నిన్ను హస్తిపురమునఁ జేర్పుమని యీ రథంబుతోఁగూడ నన్నిటకుఁబుత్తెంచెను. కావున నధిరోహింపుడు.

రాజు...(సంతసముతో) భగవానుఁడగు మహేంద్రుఁడు నన్ననుగ్రహించుటంజేసి మిగుల ధన్యుఁడనయితిని.

[అందఱు రథమునఁ గూర్చుందురు.]

అమా...ఓయీ సేనాపతీ సింహఘోషా! అనుచర సమూహంబులనెల్ల నిర్బాధకముగాఁ బురంబునకుం దోడితెమ్ము. ఏమనుచున్నాఁడవు? అట్లే యనితివా?

సారధి...ఆయుష్మంతుఁడా! పగ్గముల సడలింతునా?

రాజు...మంచిది తప్పక యట్లొనర్పుము.

(సారధి యట్లొనర్చును.)

విదూ—మిత్రమా! పూర్వము నిన్ను నేను ప్రార్థించిన యాకాశగమనము సంప్రాప్తమయ్యెఁగదాయని మిక్కిలి సంతసముగలుగుచున్నది. కాని యీ రథవేగముచేతఁ గనులుతిరిగి క్రిందపడుదునేమోయని మిక్కిలిభయమగుచున్నది. కావున నిన్నుగట్టిగాపట్టుకొని కూర్చుండెదను. (రాజును పట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

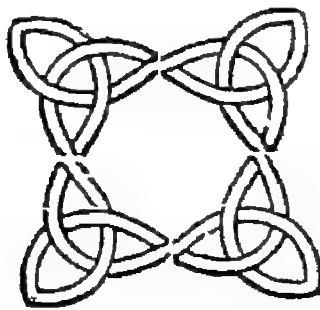
రాజు—(రథవేగము నిరూపించి) ఆహా! యీరథవేగము వితర్కింప నలవిగాకున్నది. ఏలయన,

మ. కన నేకక్షణపూర్వపశ్చిమకలా • కాలంబునం దీవారుల్
వనదాగ్రంబునఁబూర్వపశ్చిమఖుర • ద్వంద్వంబులన్ నిల్ప్రప్రాం
తనిబద్ధోజ్వలఘుర్ఘణోదిత తడి • త్సంఘుంబు సూచించు నీ
ఘనవేగస్థిరమైనటుల్ దనరు చ • క్రవ్రాతపుందార్లికన్. 16

(అందరు నిష్క్రమింతురు)

పంచమాంకము

సంపూర్ణము.

ఓం

తపతీసంవరణము.

షష్ఠాంకము.

{అంతటఁ గంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.}

కంచు—(సవిమర్శముగా) రథహయహేషితంబులతోడనే ఘనాఘనహుంకారంబులా? పాదపద్మరాగంబులతోడనే భూమిపయిఁ ఇంద్రగోపసృష్టులా! ఆహా! సంవరణమహారాజుగారి మహానుభావత యేమని చెప్పవచ్చును. కాని యీమహాత్మ్యముచేత నాకవయవములకు గ్లానియు రెండుమడంగు లధికమైనది. ఏలయన

చ. నడయొకరీతిగాదు, నయనంబులఁ దారలు సంభ్రమించుఁ, జొ
ప్పడును విషాదముం బ్రశమముం బ్రాంతియు, నూరుఁబెవంగు, వక్ష
గడుఁజలియించు గాత్రవల్లి, కంచుకమై పచరించు నిక్కిసంభ్రముం
దడిని జరాభరంబు ననున్ నర్తకుభంగి నటింపఁ జేసెడిన్ 1

"వినయత్రాత! శీఘ్రముగఁబోయి కార్తికేయావాస పరిసరారామము నందలి వాపికదినాతి సమానసౌభాగ్య మగు గంగాలోక సౌధమును జక్కఁగ నలంకరించి రమ్ము" అని యౌలికనాడు మొదల నిడె. నా నియోగ మిప్పుడు నెరవేర్చికొంటిని. మహారాజుగారును దత్సౌధము నధిరోహించి యున్నారు. కావున నిఁక వేఱునియోగ మనుష్ఠింపఁ బోయెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

ఇదివిష్కంభము.

{ అంతట రాజును విదూషకుఁడును
ప్రవేశించుచున్నారు. }

రాజు — ఆహా ! మంత్రులయొక్క మనోవ్యాపారములు నిసర్గనిష్ణాతమతుల కైన నెఱుఁగరానివి గదా ! అయ్యాఁడు వసుమిత్రుఁడు

గీ. అరులు పాంచాలు రొనరించి ♦ నట్టి భూరి
పరిభవము నాకు దైవ దం ♦ భముఁ దెలిపి
మోహ మెడబాపి నను పురం ♦ బునకుఁ దెచ్చి
కొల్లలుగ రాజ్యమున వృష్టిఁ ♦ గురియఁ జేసె. 2

ప్రాయికంబుగఁ బయోభరమేదురంబులగు ఘనసంపదలను గోవులం బితుకు చందమిదియ కదా ?

విదూ — సకల భువనైక నాథుండవగు నిన్ను మేఘదోహనాకర్షణమై మాతంగాఁగొని తెచ్చుటం జేసి యీ మంత్రి మూర్ధాగ్రేసరుండని నేను శ్లాఘ్యయముగా వచింపఁ గలను.

రాజు — పరిహాస మిఁకఁజాలును. ఇంతపట్టునను పాంచాలుర యెడలి కోపముచే వ్యాపారరహితమై యున్న ప్రియావియోగానలము నేఁడు ప్రకోపించి పెలరేఁగ నుంకించుచున్నది. విరహిజనుల కతిభయంకరమగు కాలము సంభవించినది. చూడు,

చ. ఉఱుగువనంపుమల్లెవిరు ♦ లూడఁగఁ బాంథుల నేఁచునట్టి ప్రా
వృడనిల రాజి వీఁచె, నన ♦ లెత్తుముదంబునఁ గంఠనాళముల్
నిమురుగ సాఁచి చాతకవి ♦ నీలకచల్ వడగండ్లఁ గ్రుమ్మరిం
చెడితొలిధారలం బ్రియులఁ ♦ జేరిసుఖంబుగఁ గ్రోలుచుండెడిన్

కావున నాకిపుడు శరణ మెద్ది?

{ అంతట మేనకారూపము ధరించి
తపతి ప్రవేశించుచున్నది. }

తపతి — (సవిమర్శముగా నిట్టూర్పువిడిచి) స్వప్నరూపమున నార్య పుత్రుని

దర్శించి యూరటఁ బొందసెంచి నా సఖులనిద్దటినిఁ గూడ వంచించి వచ్చితిని. ఇంత మాత్రమున జనకశాసనమతిక్రమించినట్లు కాదు గదా? కావున నార్యపుత్ర సందర్శనోత్సవ మనుభవించెదను. (పరిక్రమించి క్రిందికిఁ జూచియానందముతో) ఇదిగో! ఆర్యపుత్రుఁడు వయస్యునిం గూడి ప్రాసాదాగ్రభాగమునఁ గూర్చొని యున్నాఁడు. కావున నిప్పుడిచ్చట దిగియెదను. (దిగుచున్నది.)

విదూ—(చూచి)ఇదిగో! పూజ్యురాలగు తపతీదేవి విచ్చేసినది.

రాజు—ఎక్కడెక్కడ?

తప—(విషాదముతో) వీరు నన్నుఁ దెలిసికొనిరా యేమి?

విదూ—ఇదిగో మూడు మేనకారూపమున నవతరించినది.

తప—(విషాదముతో) నిక్కముగ వీరు నన్ను దెలిసికొనిరి. తండ్రికన్న విధముల నపరాధమొనర్చితిని.

రాజు—(చూచి) ఓహో! సఖియగు మేనకవచ్చినది. మిత్రమా! యీమె నాప్రేయసియంటివే, యదేల?

విదూ—వీరిద్దఱెక్కడైకమత్యముతో నేకశరీరముభంగిఁ జరియించుటం జేసి యట్లంటిని.

తప—దైవానుగ్రహముచే నాకిపుడూరటగల్గెను. (సమీపించి) జయము మహారాజా!

రాజు—సఖీ స్వాగతము. (అని గాఢముగాఁ గౌఁగిలించికొని స్పర్శము నిరూపించుచు నాత్మలో)

గీ. దేవిపరిరంభమునవోలె ♦ దేహమెల్ల
గగురుపాటొందె నూరకే ♦ కారణంబో?
సతతసంశ్లేషమునదాని ♦ స్పర్శయింత
సంక్రమించెను యేమొ యీ ♦ చానయందు. 4

(ప్రకాశముగా) సఖీ మేనకా! మాప్రాణములకుఁగుశలమే కదా!

తపతి—మహారాజా! యిపుడు కుశలమే.

రాజు—ఇపు డనుచున్నావదేల?

తపతి—మహారాజా! చిత్తగింపుము. నాఁడు నెచ్చెలి దేవరవారిం గూడి తపన వనమందు నిదురించుచుండి పిదప మేల్కాంచునసరికి సావిత్రీసరోవరమం దున్నట్లు తెలిసికొనెను. అచట దేవరవారిఁ గానమింజేసి నెచ్చెలి మూర్ఛలో మునింగియుండ సావిత్రిదేవ నెత్తి యూరడించి 'బిడ్డా! పరితపింపకుము. నీయందలి గాఢానురాగమున నీనాథుఁడు నిన్నుఁ బాసి పోవమిం జేసి యాతనిరాష్ట్రమున గొప్పక్షామము సంభవించినది. జనకుఁ డది యెఱింగి మీకిద్దఱకెడగలిగినఁగాని మహారాజు నిజనగరంబున కేఁగడని తలంచి సారథిచే నిన్నిటకుఁ దెప్పించెను. అంత విరహోన్మాదపరవశుఁడగు నీభర్త నిజపురంబునకేఁగెను. నీవిఁక జనకు ననుమతి లేనిదే నీనాథునిచెంత కేఁగరాదుసుమా!' యని చెప్పెను.

రాజు—(విదూషకునితో) మిత్రమా! అతఁడుగూడ సూర్యసారథిగా మారెను. (మేనకం జూచి) తరువాత,

తపతి—భవద్వియోగజనితదుఃఖమున నెచ్చెలి గుందుటఁదొట్టి సర్వవృత్తాంతము దేవరవారికి నివేదింపవచ్చుచుండి పయోవృష్టులు భూమిపైఁబడుటఁ దిలకించితిని. కావున నిఁక మీపరస్పరసంయోగమునకు స్వామియగు భానుమాలి యనుమతించునని తలఁచి "ఇప్పుడు కుశలమే" యంటిని.

విదూ—దేవి నపహరించికొనిపోయిన దొంగలు బయలువడిరి.

రాజు—(నిట్టూర్పువిడిచి) ఇపుడు నాసందియము నశించినది. సఖీ మేనకా! నేనిఁక క్షణమైన ప్రియావియోగము సహింపఁజాలను. కావున భగవానుఁ డగు సూర్యు నంగీకరింపఁజేసి దేవినిటకుఁ దోడ్కొనిరమ్ము.

తప—(రాజును జక్కఁగాఁ దిలకించుచు) మహారాజా! భవద్దర్శనసుఖమించుక యనుభవించిపోయెదను.

రాజు—(సవితర్కముగాఁ దనలో)

చ. వరులకు దూతికల్ దెలుపు ♦ వార్తసఖీప్రణయానురూపమై
కరము రసప్రధానముగఁ ♦ గ్రాలుట నైజముగాని యీనిరం

తరరతిరాగనవ్యరస • ధారలఁజిమ్మెడి దీనివీక్షణం
బరుదయియెన్నఁడేనిఁగన • నట్టివి చిత్రముఁదోఁపఁజేసెడిన్. 5

(ప్రకాశముగా) నీసుఖము మాత్రమే చూచికొనకుము. నామానసము మిక్కిలి తమకమొందుచు నీగమనమును ద్వరపెట్టుచున్నది.

తప—(మేఘగర్జనము విని ప్రస్తుతము మఱచి) అయ్యో! భయమగుచున్నది. ఆర్యపుత్రా! నన్ను గాఢముగఁ గౌఁగిలింపుము.

రాజు—(క్రోధముతో) ఛీ! పాపి! అనాగరతకుంజొచ్చితివా? అభిమతకాంతా గుణనిబద్ధహృదయుండగు నీ జనుండు నీవనుకొనినట్లు నైచ్యమునకుం జొచ్చువాఁడు కాఁడు.

తపతి—(రోషముతో) సరే! నీకనురూపయగు దేవిం గూడి స్వేచ్ఛగా విహరింపుము. అనుచితమగు చోట నెయ్య మొనర్చినందులకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్త మొనర్చికొనియెదను. (అని నిష్క్రమించును)

విదూ—మిత్రమా! ఇదేమి రాక్షసిగా నున్నదే! ఇది నిజముగా మేనకయైనచో స్వప్నమందైన నిట్లొనర్పదు.

రాజు—స్త్రీస్వభావ మిట్టిదే చూడు,

మ. వరవంశంబును బాధుసంతతిని విశ్వాసార్హమై యొప్పును
సిరమైత్రిన్ గురువర్గమున్ మనములోఁ • జింతింప కేభామినుల్
దిరుగంజూతురు; వారి మానసము లా • త్మీయేచ్ఛకున్ సూటియై
వఱలుం గాని మఱెట్టిభంగినయినన్ • వారింప రాకుండెడిన్

నిష్కళంకమానసయగు నాపరమసాధ్వి యజ్ఞానముచే నీరంకులాడి నిటకుం బుత్తెంచినది. మనోవినోదార్థమై నియమింపఁబడిన యది యిట్లు మారినది. పోనిమ్మికదేల ? కర్ణపూరముం గొనిరమ్ము.

విదూ—చిత్తమట్లే (నిష్క్రమించును.)

{ అంతట రంభారూపధారిణియై
రాక్షసి ప్రవేశించుచున్నది. }

రాక్ష—పూర్వము హిమవత్కాననమందే నొనర్చిన మాయ లన్నియు భృగుకర్మ ప్రభావమున నిష్ఫలము లయ్యెను. ఈతని కులక్షయమొనర్చుట కిదియే తరుణము.

(సమీపించి రాజుపాదములపైఁ దటాలునఁ బడును.)

రాజు—(సంభ్రమముతో లేవనెత్తి) సఖీ! యిదేమి? నామానసముఁ గలఁచుచున్నావు? నీవిషాదమునకుం గారణ మేమి?

రాక్ష—(బాష్పములు గార్చుచు గద్గదస్వరముతో) నెచ్చెలియగు తపతి జనకుని చండశాసనమునకు లోఁబడి భవత్సంగసౌఖ్యము లభింపమిం జేసి వియోగానలము సహింపఁ జాలక తన్నుఁ దానే...యిఁకమీఁద నే వచింపఁజాలను. నేను గూడ నాత్మహత్యచేఁ గాయమును బాసెదను. (నిష్క్రమించును.)

రాజు—(మూర్ఛనొంది కొంతవడికిం దెలిసి) హా! రవికరోత్సంగలాలితా! అజ్ఞాకరుండనగు నన్నుఁ విడనాడి యెట కేఁగితివి? దేవా! కృతాంతా!

గీ. భానుతనుజాతతయు • నాదు భార్యతయును
నీదుసహజత నైన గ • ణింపకుండ
నపహరించితి మృగనేత్ర • యామె నీవు
కాన నినునుంచు నెంతు నీ • మానసంబు. 7

ప్రియది! నే నింకను బ్రాణలోభునివలెఁ గేవలము గన్నీరు గార్చుచున్నాఁడను. ఇఁకఁ బ్రాయోపవేశమున కుపక్రమించెదను. (సౌధముఁ దిగుట నభినయించి పరిక్రమించుచు) ఈ స్ఫటిక సోపానమార్గమున రేవులోనికిం దిగి గంగాజలంబు లాడి ప్రస్తుతకార్యమున కుపక్రమించెదను. (స్నాన మభినయించుచు.)

{ అప్పుడు గంగాజలంబులం దడిసి తపతి ప్రవేశించు చున్నది. }

తప—సఖీ! మందాకినీ! ఆర్యపుత్రు మరణవార్తవిని విపత్తున కెదురయి యున్నదానను. ఇపుడు నాకంఠభార మేల తొలఁగించెదవు? ఇంక శీఘ్రముగఁ బ్రాణముల విఘటింపఁ జేసి నన్ను మృతుండగు నార్య పుత్రునితోఁ జేర్పుము.

రాజు—(ధ్వనివచ్చు వైపునకుం జూచి)

గీ. కమలపరిశోభితయు ఘన ♦ కలుషయుతయు
శఫరనేత్రియు నయి యాత్మ ♦ సదృశరూప
మున వెలుంగు నొకానొక ♦ ముదిత నిపుడు
తాల్చి యున్నది జహ్నుసు ♦ తాస్రవంతి. 8

ఇంక వితర్కించినఁ గార్యము దప్పును. ముందీమె ప్రాణములు విడువ నున్నది. కావునఁ బట్టి నివారించెదను. (అని పట్టుకొనును.)

తప—[రోషముతో] ఎవఁడీది? నాహస్తము పట్టుకొని కళంక మొదవించు చున్నాఁడు.

రాజు—[నిరూపించి] అహా! ఇదేమి? దేవిగానున్నదే! భగవతీ! భాగీరథీ! యిది నాకు మహానుగ్రహము. మరణోద్యుక్తుండనై నేనిటకు వచ్చి యుండఁ బ్రాణములు నిల్పి నన్ను రక్షించితివి. ప్రియా! శంకింపకుము. నీ వెవని వియోగము సహింపఁజాలక మరణమున కుపక్రమించితివో యాఘోరపాతకి సంవరణుఁడు వీఁడె.

తప—ఆహా ఆర్యపుత్రుఁడా! జయమార్యపుత్రా! (గాఢముగఁ గౌఁగిలించు కొని) నాథా! యిది స్వప్నవృత్తాంతము కాదుగదా.

రాజు—నాకు నదియె సందియము. కానిమ్ము గట్టున కేఁగి విచారింతము.

తప—(వడఁకుచు) ఆర్యపుత్రా! నాయంగములు వడఁకుచున్నవి. కావున గాఢముగఁ బట్టుకొని నడుపుము.

రాజు—(అట్లే చేసి పరిక్రమించుచున్నాఁడు.)

(నేపథ్యమున)

సఖీ మేనకా ! మహారాజుగారిని, నెచ్చెలినిఁ బాసి యిఁకమైన నే నీ శరీరము ధరింపఁజాలను. కావున నాకంఠమునఁ బాశమర్పింపుము.

(మఱల నేపథ్యమున)

సఖీ ! రంభా ! నేను నీ మరణముం గూడ జూచి యింకను [illegible] జాలను. కావున నేనే ముందు మరణించెదను.

తప—కష్టా! సఖులంత పొందుచున్నారుగదా ! ఆర్యపుత్రా ! [illegible] త్వరపడుము.

రాజు—(సంభ్రమముతో సమీపించి) పూజ్యులగు మీరు సాహస మొనర్పకుఁడు. మే మిదిగో జీవించియున్నారము.

{ నిష్క్రమించి రంభామేనకలతో మఱలఁ ప్రవేశించును. }

రాజు...ప్రియా ! నీసఖులం జూచికొనుము. పదిలముగ నున్నారు.

తప—సఖులారా ! నన్ను గాఢముగఁ గౌఁగిలింపుఁడు.

(కన్నీరు విడుచుచు నొకరి నొకరు గౌఁగిలింతురు.)

రాజు—ప్రేయసీ ! భవత్పాదచిహ్నిత మగు నీమరకతశిలాతలంబునం దొక ముహూర్తమాత్రము విశ్రమించిపోవుదము

తప—మనోహరా ! యట్లే చేయుదము (అందఱుఁ గూర్చుందురు.

రాజు—ప్రియా ! నీవు భాగీరథినిఁ గాయము విడువ నెంచుటకుఁ గారణ మెద్ది?

తప—ఆర్యపుత్రా ! చిత్తగింపుఁడు. సఖి యగు మేనకారూపమున నీనదేవత వారిచెంత కేతెంచి యనురాగాంధకారమునఁ బ్రసక్తము పుట్టించి [illegible] రిష్వంగ సుఖంబుఁ గోరి మీచేఁ దిరస్కరింపఁ బడితిని.

మేన—(లజ్జారోషములతో) నన్ను మిక్కిలి పరిభవించుచు, సఖీ! ప్రణయ మిట్లు వెల్లడించితివి, బాగు.

రాజు—(తెలియూఁచి)ఓహో యిట్లు జరిగినదా! తరువాత,

తప—పిమ్మట నేను మరణమున కుపక్రమించి దైవవశమున నెట్లో సఖీరూప ధారిణినై యుంటఁ దెలిసికొని పశ్చాత్తాపంబునఁ బొరల్చుచుంటిని. అపుడు రంభ కన్నీరుమున్నీరై కారుచుండ నాకడకేతెంచి దేవరంగూర్చి యమంగళముఁ దెలిపెను. అందుచే నేను మరణమున కుపక్రమించితిని.

రంభ—(విషాదముతో) ఆరంభ యెవ్వతె ?

తపతి—నీవు గాదా ?

రంభ—కట్టా! నేనచ్చోటికి వచ్చియైన యుండలేదే! అట్టి ఘోరకృత్య మెట్లొనర్చియుందును ?

రాజు—అదెట్లు ? నాకడ దేవినై నమంగళమారోపించినదియు నీవే కదా!

రంభ—(భయముతో వక్షమునఁ జే యిడుకొని) అయ్యో! యిఁక నెట్లు ?

(అని మేనకం జూచుచున్నది.)

మేన—మహారాజా! మీరుపొరపడితిరి. మే మిరువురమును నెచ్చెలిని వెదకుచు వచ్చుచుండ జాంబూనదిక యేడ్చుచు మా కెదురై నెచ్చెలి విపత్తును, దేవరవారి ప్రాణాపాయవేళమును గూర్చి మా కెఱిఁగించెను. పిమ్మట మేము మహాదుఃఖమున మరణమున కుపక్రమించుచుండ తమరరుదెంచి మమ్ము బ్రదికించితిరి.

తప—(సాధ్వసముగా) ఆహా! ఆర్యపుత్రుఁడును నిట్టి సాహస మొనర్చెనా? మఱల జాంబూనదిక రాకున్నదే. యేల ?

రాజు—

గీ. తపనవనమందుఁ దొలుత నే ♦ దానవి ననుఁ
గినుక వంచించె నట్టిదో ♦ హీనికసల్పు
మాయయో యేమొ యిదియు న ♦ మ్మంగ రాదు
చకితసారంగశాబక ♦ చారునేత్ర !

తప——(స్మృతినభినయించి శోకముతో) ఇపుడు నేనాశ్రమప్రదేశమున కుటుం జేసి గురునియోగ మతిక్రమించిన దాననైతిని. ఆర్యపుత్రా! నన్ను విసర్జింపుము.

రాజు——ఆకాలమున నీ పిడుగు పాటేమి? (అని సఖులంజూచును)

సఖులు——నెచ్చెలీ! విషాద మొందకుము. మేము భగవానునకు దెల్పితిమి. ఇదిమొదలు నీసహచరునిఁగూడి విహరింపవచ్చునని దేవరయాజ్ఞ నొసంగెను. మఱియు విప్రవాస సామగ్రులను నీకొసంగ మీకుఁ బుత్తెంచె. కావునఁ బరిగ్రహింపుఁడు.

(పరిగ్రహింతురు)

తప——(ఆనందముతో) జనకానుగ్రహమునఁ బ్రదికితిని.

రాజు——(హర్షముతో) మీవచనామృతమున సుఖించితిమి.

మేనక——(స్మృతి నటించి భయముతో) సఖి! జాంబూనదికారూపధారిణి యారాక్షసి గురులకుఁగూడ నెద్దియో కీడు సేయు మన్నది. కావున మనమేఁగి యథార్థ మెఱింగించి వత్తము రమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

నేపథ్యమున

ఓహో! తొలఁగుఁడు తొలఁగుఁడు. దావాగ్ని ప్రదీప్యమాన మగు నంజన శైల శిఖరము క్రిందఁ బడుచున్నది.

తప——(భయముతో) ఆర్యపుత్రా! రక్షింపుము రక్షింపుము (రాజును గౌఁగిలించికొనును.)

రాజు——భీరురాలా! భయ మొందకుము. ఇది నిశ్చయముగా పారాశర్యుని భ్రమముగాని మఱొండు గాదు.

(కర్ణపూరముం బట్టుకొని విదూషకుఁడు భయముతోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు)

విదూ——(మరల నదే చదువును.)

(అంతట శరపంజరనిబద్ధ యగు రాక్షసి ప్రవేశించుచున్నది.)

రాక్ష—(రాజుం జూచి) రక్షింపుము రక్షింపుము. మహారాజా! (రాజు పాదములఁ బడును.)

విదూ—ముందీయగ్నిముఖమునుండి నన్ను రక్షింపుము. (అని రాజువెనుక డాఁగుచున్నాఁడు.)

తప—ఆర్యపుత్రా! నాయంగములు వడఁకుచున్నవి. ముందీరాక్షసిని వదలివేయుఁడు

రాజు—ప్రియా! భీతిల్లకుము. నే నుండలేదా! (రాక్షసింజూచి) నీ వెవరు? నీదుఃఖమునకుఁ గారణ మేమి?

రాక్ష—(తనలో) ఈయన సత్యప్రియుఁడు. కావున నిజము నే వచించి తప్పించుకొందును గాక. (ప్రకాశముగా) చిత్తగింపుఁడు. మహారాజా! దేవరవారిచే నూర్గురు పుత్రులఁ గోల్పోయినదానను. మోహినికయను రాక్షసిని. ఖాండవారణ్యమున నామాయలన్నియు ఋషిప్రభావంబున భగ్నము లగుటం జేసి యిచ్చటి కరుదెంచి రంభాదిబాలికల వేషంబులతో మిమ్మును, మీశస్త్రంబును, సఖీజనంబును మరణ వ్యవసాయులంజేసి సూర్యలోకమున కేఁగుచుంటిని. అపుడు మార్గమధ్యంబున, వసిష్ఠునిఁ గూడి భవత్సేనయుఁ డెదురయ్యె. అంత నాతని దిన నుంకింప నాతఁడుమాఱుఁ డాకాశ యాన నిరోధకరములగు బాణంబులచే నన్నీస్థితికిం దెచ్చెను. కావున మహారాజుగారు నన్ను మన్నింతురుగాక.

విదూ—మిత్రమా! యీరాక్షసి మన కేమపకార మొనర్చినది?

రాజు—(విదూషకుని చెవిలో) ఇట్లు

విదూ—ఆహా! పరమాద్భుతము. (రాక్షసిం జూచి) ఇంతయపకార మొనర్చిన నిన్నురక్షింపకుండు టెట్లు?

తప—అనపత్యనగు నాకు తనయుఁడేడీ? అయిన నార్యపుత్రుఁడు బహు భార్యాపరిగ్రాహుఁడు గదా!

రాజు—(నవ్వుచు) ఇదంతయు సరియె కాని నాకుఁ దనయుఁ డెవఁడు?

{ అంతట వసిష్ఠుఁడునుఁ జాపహస్తుఁ
డగుకుమారుఁడును బ్రవేసింతురు. }

మ. సరసీజాక్షునిఁ బాలసంద్రమున స్ర ♦ ష్టన్ సత్యలోకంబునన్
గిరిజేశున్ రజతాద్రియందుమఘవున్ ♦ గీర్వాణలోకంబునం
ధరణిం బైనిఁ బ్రసన్నుఁ జేసి రవికిం ♦ దౌహిత్రుఁ డౌనీతనిన్
గురులం జేర్పఁగఁ బౌరవీయ పురికిం ♦ నో తెంచితే నిప్పుడే.

కుమా...(కౌతుకముతో)

చ. ఇపుడుమదీయగాత్రముల ♦ కెట్టిసుఖంబులభింపనుండె నా
దుపితలపాదపద్మముల ♦ ధూళి కతమ్మునఁ జేసి, యట్టియా
విపులసుఖంబుమున్ను తొలి ♦ వేల్పుదళమ్ములఁ గూల్చుటన్ సురల్
కృపనుబ్రసూనవృష్టిఁ గురి ♦ యించిననాఁడును దోఁపకుండెడిన్.

(ఇద్దఱును బరిక్రమింతురు)

విదూ—(స్మృతి నటించి) రాక్షసీసంభ్రమమున నే నింతదాఁక నీకర్ణపూరము మాట మఱచితిని.

రాజు—(నవ్వుచు) ఇది యనవసరమందుఁ గానవచ్చినది. ఓహో! ఔనిదియే ముఖ్యావసరము. ఏలయన (తపతిం జూచి)

కం. పరిరంభమాత్రఁ బులకల్
వఱపుచు లాలిత్యసౌర ♦ భమ్ముల నీతో
సరియగునీయవతంసము
తిరిగి భవచ్ఛ్రుతితలమునఁ ♦ దిర మగుఁగాతన్.

రాక్షసి—మహారాజా! దీనురాలనగు నీరాక్షసిని వదలివేయుండు.

రాజు—సరే కానిమ్ము. (అని యస్త్రబంధము విప్పును.)

రాక్షసి—రాజా! చిరకాలము వర్ధిల్లుము. (అని నిష్క్రమించును.)

వసి—(క్రిందఁజూచి) వత్సా! వీరె నీతలిదండ్రులు. కావున నిచ్చటదిగుదము.

(దిగుచున్నారు)

రాజు—ఓహో! గురుజనులు విచ్చేసియున్నారు. (సమీపించి) భగవానుఁడా నమస్కరించుచున్నాఁడను.

తపతి—మహానుభావా? నమస్కరించుచున్నాను.

వసి—(ఇద్దఱిం జూచి)

మ. ఉపమాతీత రసానుభావములచే ♦ నుత్కృష్టమై సంధిచే
నిపుణంబైసుకవోత్తమాంగచయ సం♦ దీప్తంబునై గ్రాలుచున్
తపతీసంవరణంబుభూమిపయి ని ♦ స్తంద్రప్రభాధిక్యతన్
విపులానందము గూర్చుఁగాతఁ బ్రజకుం♦ బెక్కేండ్లకాలంబొగిన్

వత్సా! తల్లిదండ్రులకు వందనము సమర్పింపుము.

కుమారుఁడు—(సప్రణామముగా.)

గీ. తపతికిని సంవరణునకుఁ ♦ దనయుఁడైన
యీకురుండు వినయభర ♦ హృదయుఁడగుచుఁ
బితృజనమ్ములపాదార ♦ విందములకు
మూర్ధమునువంచి యిదిమొ ♦ క్రొమొక్కునిపుడు

రాజు—(సస్పృహంజూచి) వత్సా! నీవెవఁడవైనను సరే. చక్రవర్తివిగము

తపతి—(హర్షముతో) వత్సా! నాప్రేమమాత్రము నిన్నె యుంగును. కాని నెఱుంగను. దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవుగమ్ము.

విదూ—నాకించుకయేని సందియముగలుగుటలేదు. మీప్రతిబింబ మద్దము నుంచిన ట్లేయున్నది.

వసి—విశేష మేటికి? యీతనిచరిత్రము వినుఁడు.